

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2014 metai
2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2014

2

Vilnius 2015

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2014

2

Vilnius 2015

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-7-55

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ANTONI U R M A Ń S K I

KELIOS PASTABOS APIE JONO JURGAIČIO ZABEREZINSKIO KARJERĄ

Šiuolaikinė istoriografija įvertino diduomenės vaidmenį vėlyvųjų viduramžių – ankstyvųjų naujųjų laikų valstybės gyvenime, respublikoniškumo, suprantamo kaip atsakomybės už bendrą gerį prisiėmimo, idealo gyvavimą (romėniškoji *respublikos* samprata) įžvelgiama XVI a. Lietuvos didikų rašytiniame palikime), valdžios elitui istorikų suteiktas pakilus *politinės tautos* vardas¹. Nors valdovo ir jį supančių didikų asmeniniais ryšiais pagrįstas valstybės valdymo mechanizmas nebegali kelti didesnės polemikos, dėl šaltinių stokos gyvas šios praktikos paveikslas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio valdymo laikotarpiu lieka dar nedaug atskleistas. Kita vertus, norint sulaukti sintetinių veikalų, skirtų kilmingųjų luomui, kurių puikių pavyzdžių galima nurodyti vakarietiškoje istoriografijoje², reikia atlikti partikuliarinius atskirų giminių tyrimus.

Šio tyrimo objektu pasirinkome vieno artimiausių Aleksandro Jogailaičio patikėtinių Jono Jurgaičio Zaberezinskio karjerą. Prie pat XVI a. slenksčio garsiausias savo giminės atstovas, nominuotas Trakų vaivada ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės maršalas, galėjo džiaugtis ne tik valdovo palankumu, bet ir taika valstybėje, kuriai tarnavo, sūnumis, pasirengusiais eiti jo pėdomis, gerai ištekinta dukra ir materialine savo šeimos gerove. Sėkmingai pradėtos ir tragiškai pasibaigusios karjeros eigą nušviečia istorikų darbai. 1910 m. pasaulio šviesą išvydo Ludwiko Finkelio monografija apie Aleksandro Jogailaičio sosto LDK perdavimą savo jaunesniam broliui Žygimantui ir Mykolo Glinskio

¹ R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003; D. Kuolys, *Res Litwana. Kunigaikštystės bendrija. Pirmoji knyga: Respublikos steigimas*, Vilnius, 2009; J. Kiaupienė, „Mes, Lietuva“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a.*, Vilnius, 2003.

² Dar nepasenusią istoriografijos apžvalgą žr.: M. Aurell, *The Western Nobility in the Late Middle Ages: A Survey of the Historiography and Some Prospects for New Research, Nobles and Nobility in Medieval Europe. Concepts, Origins, Transformations*, ed. by A. J. Duggan, Woodbrige, 2002 (2000), p. 263–273.

vaidmenį šiame procese³. Nuo to laiko J. Zaberezinskis⁴ įsitvirtino istoriografijoje (tiesa, daugiausia lenkiškoje) kaip „įtakingiausias“ savo laikų didikas⁵, stojęs į opoziciją Jogailaičių dinastiniams planams, tačiau ilgainiui susitaikęs su valdančiąja dinastija. Glaustai J. Zaberezinskio karjerą aprašė Krzysztofą Pietkiewiczius Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio valdymo laikams skirtoje monografijoje⁶. Nors tiriamojo objekto platumas neleido šiam autoriui atidžiai apžvelgti atskirą J. Zaberezinskio gyvenimo periodą, savo fundamentaliame darbe apie Aleksandro Jogailaičio laikų LDK jis pateikė nemažai naudingų pastabų mus dominančia tema. Didžiulis K. Pietkiewicziaus įdirbis tapo atspirties tašku mūsų tyrimui⁷. Savo autoritetu autorius parėmė L. Finkelio mintį, kad, būdamas unijos šalininkas, J. Zaberezinskis susiginčijo su Aleksandru Jogailaičiu⁸. Šiuo požiūriu nuo pirmtakų diametraliai skiriasi Stepheno C. Rowello darbas, kuriame analizuojami M. Glinskio santykiai su valdovais (Žygimantu Senuoju ir Aleksandru Jogailaičiu) ir Ponų taryba⁹. Pasak autoriaus, aptariamas nesutarimas neturėjo nieko bendro su unijos aktais¹⁰. Tiriant J. Zaberezinskio konflikto su M. Glinskiu ir Aleksandru Jogailaičiu išpiplieskimo aplinkybes svariai prisidėjo rusų mokslininkų parengta imperatoriaus Maksimilijono Habsburgo pasiuntinio Sigizmundo Herberšteino veikalas *Rerum moscovitarum commentarii* (pasirodžiusio lotyniškai 1549 m., papildytas variantas 1556 m.) publikacija, į kurią įtrauktas vėlesnės išplėtos vokiškos kūrinių redakcijos vertimas į

³L. F i n k e l, *Elekcyja Zygmunta I. Sprawy dynastji Jagiellońskiej i unii polsko-litewskiej*, Kraków, 1910, ypač p. 97–114.

⁴Šiame straipsnyje sutrumpindami „J. Zaberezinskis“, turėsime omenyje Joną Jurgaitį Zaberezinskį, kurio svarbu nesusipainioti su jo sūnumi – Jonu Jonaičiu Zaberezinskiu.

⁵L. F i n k e l, min. veik., p. 97; M. K u ž m i ņ s k a, Olbracht Marcinowicz Gasztold, *Ateneum Wileńskie*, t. IV, 1927, z. 13, s. 354; F. P a p é e, *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków, 1949, s. 99; *Lietuvos Metraštis. Bychovo kronika*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė R. Jasas, Vilnius, 1971, p. 333, 334.

⁶K. P i e t k i e w i c z, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995, s. 90–92.

⁷Papildomų duomenų J. Zaberezinskio karjerai pateikė Rimvydas Petrauskas (min. veik., p. 309).

⁸Skyrius „Michał Gliński – opozycja w radzie panów“ knygoje: K. P i e t k i e w i c z, min. veik., p. 113–124. Beveik tuo pačiu metu pasirodė ir Ritos Reginos Trimonienės darbas, kuriame ši koncepcija vertinama veikiau skeptiškai (R. R. T r i m o n i e n ė, *LDK ir Vidurio Europa XV–XVI a. sandiuroje*, Šiauliai, 1996, p. 47–48). Šių dienų tyrinėtojas Dominikas Szulcas su šituo požiūriu sutinka (D. S z u l c, *Z problematyki konfliktu Glińskich z Zabrzezińskimi w latach 1504–1506. Spór o dzierżawę starostwa w Lidzie i jego odbicie na sejmach litewskich w Brześciu i Grodnie oraz sejmie koronnym w Radomiu, Kolo Historii. Materiały Kola Naukowego Historyków Studentów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, nr 9, 2005, s. 155–179, čia p. 170).

⁹S. C. R o w e l l, *Nolite confidere in principibus: Mikhail Glinsky, Sigismund the Old and the Council of Lords, Faworyci i opozycjoniści: król a elity polityczne w Rzeczpospolitej XV–XVII wieku*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków, 2006, s. 77–100.

¹⁰Ten pat, p. 83–84, 91.

rusų kalbą¹¹. Šią medžiagą ką tik pasirodžiusiame straipsnyje panaudojo D. Szulcas¹². Autorius, stebėdamas konflikto protagonistų itinerarijus, bando nustatyti konkretnę jo prasidėjimo laiką. Aktualus taip pat autoriaus svarstymas, jog kivirčo tarp dviejų didikų užuomazgą galima sieti su jų kompetencijų sričių susikirtimu.

Iki šiol pasirodžiusioje istoriografijoje J. Zaberezinskis figūroja kaip solidžiai įsitvirtinęs tarp įtakingiausių Lietuvos didikų¹³. Požiūris, kad jis priklausė nuo seno valdovo aplinkoje įsitvirtinusių giminių ratui¹⁴, teisingas, tačiau išskirtiniai kelio į valdantįjį elitą bruožai nepakankamai įvertinti. Todėl Zaberezinskių giminės kilmė ir atsiradimo valdančiojo elito gretose aplinkybės arba, kitaip tariant, J. Zaberezinskio karjeros prielaidos, šalia žinomos valdovo ir didikų nesutarimo prigimties problemos, yra klausimai, į kuriuos atsakymų ieškosime šiame darbe.

Apie Rimvydo ir Manvydo giminystę, arba kaip Zaberezinskių antspaude atsirado Lelivos herbas

Žinia apie J. Zaberezinskio nužudymą turėjo greitai pasklisti po LDK ar bent centrinę jos dalį, kadangi įvykio data tiksliai užrašyta šaltiniuose. Neseniai grįžęs iš studijų Italijoje, Bolonijos universitete, būsimasis Krokuvos miesto tarėjas, medicinos mokslų daktaras, Jogailaičių universiteto profesorius ir rektorius Lukas Noskovskis savo kelionės po Lietuvą metu 1508 m. pradžioje prie vasario 2 d. užrašė: *Hic occiditur Dominus (Joannes) Zabrzezinskij*¹⁵. Tą pačią datą užrašė ir kiek vėlesnis XVI a. autorius Stanislovas Gorskis¹⁶.

¹¹ С. Герберштейн, *Записки о Московии: В двух томах*, под ред. А. Л. Хорошкевич; т. I, латинский и немецкий тексты, русские переводы с латинского А. И. Малеина и А. В. Назаренко, с ранненово верхнемецкого А. В. Назаренко, Москва, 2008, с. 9–10.

¹² D. Szulc, Geneza i początek konfliktu Michała Glińskiego z Janem Zabrzezińskim w roku 1503. Z dziejów przeobrażeń elity władzy na Litwie w początku XVI wieku, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 33, 2014 (toliau – D. Szulc, Geneza), p. 44–65.

¹³ S. C. Rowellas kalba net apie „Zaberezinskio kliką“ (S. C. Rowell, *Nolite confidere*, p. 92).

¹⁴ *Lietuvos istorija*, t. IV: J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Vilnius, 2009, p. 423.

¹⁵ L. Birkenmajer, *Zapiski Łukasza Noskowskiego, medyc. doktora, konsula krak., profesora i rektora Uniwersytetu Jagiell. († 1532); Miscellanea. Zapiski historyczne wśród starych almanachów Biblioteki Jagiellońskiej*. II, *Kwartalnik historyczny*, r. XVII, Lwów, 1903, s. 406–410. Krokuvos rektorių žinia pasiekė, kaip matome iš jo užrašų, tarp Labanoro (kur buvo sausio 21 d.) ir Salako (vasario 5 d.). Sunkiau identifikuoti kitas maršrute minimas vietas: *Turowno* (sausio 29 d.) ir *Bołych* (vasario 3 d.) – tai galbūt išnykę kaimai. Taip pat negalima atmesti galimybės, kad žinutė apie J. Zaberezinskio mirtį buvo pridėta vėliau, dienoraštį redaguojant.

¹⁶ L. Finkel, min. veik., p. 227; *Acta Tomiciana*, t. I (1507–1511), ed. T. Działyński, Kórnik, 1852, p. 22.

Greitas žinios pasklidimas savo ruožtu rodo ir žuvusiojo rangą. Kokiu būdu J. Zaberezinskis pateko į artimiausią Aleksandro Jogailaičio aplinką?

Zaberezinskių giminės kilmę nustatė jau vienas pirmųjų vienalaikiais šaltiniais besinaudojusių LDK didikų, genealogijos tyrinėtojų Józefas Wolffas: J. Zaberezinskio tėvas buvo Jurgis Rimvydaitis, iš Žygimanto Kęstutaičio gavęs Zaberezę¹⁷. Genealoginės mokyklos kūrėjas ir klasikinės studijos apie „horodlines“ lietuvių giminės autorius Władysławas Semkowiczius, žinodamas apie J. Zaberezinskio antspaudą, prikabiną prie 1499 m. liepos 24 d. LDK sąjungos su Lenkija Vilniaus sutarties, kuriame pavaizduotas Lelivos herbas¹⁸, regis, pagrindė teoriją, jog Rimvydas buvo vieno artimiausių Vytauto patarėjų, pirmojo Vilniaus vaivados – Manvydo giminaitis (pagal pateikiamą genealogijos lentelę Rimvydo tėvas galėtų būti Manvydo tėvo Galigino brolis)¹⁹. Šis spėjimas tapo istoriografijoje visuotinai priimta J. Zaberezinskio karjeros prielaida, įprastu Zaberezinskių atsidarimo LDK valdančiajame elite paaiškinimu. Į jo pagrįstumą kiek kritiškiau žiūrėjo tik Jerzy Ochmański²⁰. Herbo tapatumo kriterijų, pasak W. Semkowicziaus, palaiko du kiti argumentai: 1. Giminėje funkcionavęs Manvydo prievardis; 2. Žemėvaldos duomenys (nurodoma Vilniaus vaivadija, ypač Ašmenos ir Vilniaus pavietai bei Minsko žemė, ypač Minsko ir Barysavo pavietai kaip erdvė, kurioje driekėsi abiejų giminų valdos).

Pirmasis iš šių argumentų tėra to paties herbinių tapatumo išdava. Juo remiantis, Manvydo ainiams Zaberezinskius laikė apie Rimvydą nieko nenučiuokusi genealoginė herbynų tradicija iki J. Wolffo (B. Paprockis, K. Niesieckis)²¹. B. Paprockiu sekusio W. Kojelavičiaus „Kompediume“ atsiranda tariamas giminės pradininkas „Jurgis Manvydas Juchnaitis kunigaikštis Zaberezinskis“ ir jo sūnus „Jonas Jurgaitis Manvydas de Zabrzezie“²². Iš

¹⁷ J. Wolff, *Ród Gedimina. Dodatki i poprawki do dzieł Hr. K. Stadnickiego „Synowie Gedymina“, „Olgierd i Kiejstut“ i „Bracia Władysława Jagielły“*, Kraków, 1886, s. 11 (nurodomas dokumentas: „M. Lit. Ks. Zap. 99 f. 411“).

¹⁸ *Akta unji Polski z Litwą, 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków, 1932, nr 76.

¹⁹ W. Semkowicz, O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle w roku 1413, *Lituanio–Slavica Posnaniensia. Studia historica*, t. III, Poznań, 1989 (1913–1929), s. 22–24, 26.

²⁰ J. Ochmański, Moniwid i jego ród, ten pat, t. IX, 2003, s. 18. Tiesa, K. Pietkiewiczius, remdamasis Semkowicziumi ir akcentuodamas Lelivos herbą (K. Pietkiewicz, min. veik., p. 83), nors ir tvirtina, kad „Zaberezinskiai buvo Manvydo ir Gedgaudo giminaičiai“, kalbėdamas apie Hlebavičius reiškia nuomonę, kad toks giminystės ryšys su Manvydais „atrodo galimas“ (K. Pietkiewicz, min. veik., p. 89). Vadinas, ir šiam autoriui herbinių kriterijaus nepakanka. Plačiau apie Horodlėje priimtus herbus ir herbo sampratą Lietuvoje, žr.: E. Rimša, Horodlės aktai ir Lietuvos kilmingųjų heraldika, *1413 Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) / Akty Horodeskie z 1413 roku (dokumenty i studia)*, Vilnius / Kraków, 2013, p. 173–205, ypač p. 199.

²¹ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków, 1858 (1584), s. 841; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. X, Lipsk, 1845 (1728–1743), s. 12–13.

²² W. Kojalovicz-Wijuk, *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany kompedium czyli o klejnotach albo herbach*, Kraków, 1897 (1650), s. 132.

giminių, kilusių nuo Alekno Rimvydaičio, kurias B. Paprockis kildino nuo Manvydo Gediminaičio, vieninteliai Dorohostaiskiai tikrai XVI a. vartojo Manvydo prievardį²³, tačiau ir tai panašu į vėlesnio giminės genealoginio susidomėjimo rezultata, pagrįstą naudojimu Lelivos herbu²⁴. Zaberezinskiai ne tik tokio prievardžio nevartojo, kaip kad teigė W. Semkowiczus²⁵, bet ir niekur giminės tradicijoje nesutinkamas Alberto vardas (būtų galima tikėtis šio vardo vėlesnėse šeimos kartose ar funduojamos bažnyčios titule).

Šiame kontekste aktualūs žemėvaldos duomenys. J. Zaberezinskio sudarytos bei vaikams perduotos latifundijos sudėtį galime beveik visiškai rekonstruoti remdamiesi jo palikuonims Žygimanto Senojo suteiktomis privilegijomis²⁶. Pirmoji iš jų – 1509 m. sausio 4 d. Jurgio ir Jono Jonaičių Zaberezinskių pasidalijimo patvirtinimas²⁷. Pagal šį susitarimą Jonui atiteko Alytaus, Simno, Volmos, Zaberezės dvarai ir žmonės Žemaitijoje, o Jurgiui – Kryvičių, Alionių dvarai, Kamenio pilis, Dubinos ir Deksnionių dvarai. Papildomai susitarus, Jurgis Jonui dovanavo Alionių dvarą, už tai Jonas Volmos duoklininkus Beličonis su bandomis skyrė prie Jurgiui priklausiusios Kamenio pilies. Pasidalyta buvo ir posesijomis Vilniuje bei Trakuose. Jurgis gavo mažesnįjį dvarą Vilniuje, seniau priklausiusį jų mirusiam broliui Stanislovui, bei dvarą Trakuose kartu su sklypais (*cum omnibus que ad eam antiquitus p[er]tinebat; similiter cum omnibus attinentiis*). Jonui atiteko didysis dvaras Vilniuje, kuriame gyvendavo jūdvių tėvas. Vėlesni dokumentai leidžia jį lokalizuoti „Vilniaus priemiestyje, kairėje pusėje kelio, vedančio nuo pilies prie didžiojo tilto per Nerį“, prie pat buvusio Manvydo sklypo²⁸. Tą patį dvarą su sodu, ilgainiui atitekusį karalienei Bonai, „vietoje, vadinamoje Lukiškės, netoli Vilniaus miesto, tarp švento Jurgio vienuolyno iš vienos pusės ir jo mylistos karaliaus žirgynų iš kitos bei gerbiamo Dievuje Vilniaus Šv. Jono bažnyčios klebono Jono iš Domanovo daržo iš trečios pusės“, mini ir keli XVI a. antru trečdaliu datuojami dokumentų aprašai²⁹.

²³ J. O c h m a ņ s k i, min. veik., p. 17. Taip pat Zaberezinskiai nevadino savęs Rimvydais, kaip Joną Jurgaitį Zaberezinskį vadina Simas Siužedėlis (*Lietuvių enciklopedija*, t. XXIV, Boston, 1961, p. 390; t. XXXV, 1966, p. 325).

²⁴ Žr. R. Petrauskas, Atrandant protėvius: genealoginio mąstymo prielaidos ir užuomazgos Lietuvoje XIV–XVI a. viduryje, *Ministri Historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*, sud. Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė, Vilnius, 2013, p. 55–56.

²⁵ W. S e m k o w i c z, min. veik., p. 24.

²⁶ K. Pietkiewicziaus sudarytas valdų registras (K. P i e t k i e w i c z, min. veik., p. 92) beveik pilnas, žemiau cituojamuose dokumentuose išskiriamos pagrindines valdos ir nurodoma jų kilmė.

²⁷ *Archiwum Główne Akt Dawnych*, Varšuva (toliau – AGAD), perg. 7440.

²⁸ *Wizerunki i roztrząsania naukowe. Poczet drugi nowy*, t. XXIV, Wilno, 1843, s. 32 (pagal privilegijų kopijas iš 1743 m. vyskupo Zenkovičiaus vizitacijos knygos). Jerzy Ochmańskio manymu, tai kelias, atitinkantis dabartinę Tiltu gatvę (J. O c h m a ņ s k i, min. veik., p. 59).

²⁹ *Lietuvos Metrika (1380–1584). Užrašymų knyga I*, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius, 1998 (toliau – LM I), nr. 214, 207, 185, 107, 101 (chronologine tvarka).

Atskirai buvo pasidalinta motinija, bet kol kas sutelkime dėmesį ties tėvoninėmis žemėmis, kurios rodo giminės kilmę. Šiuo požiūriu svarbi 1499 m. Aleksandro Jogailaičio majestotiniu antspaudu užtvirtinta privilegija Trakų vaivada ir kaštelionui J. Zaberezinskiui³⁰, kuri nusako ne tik turimas valdas, bet ir jų kilmę. Tai aktualu ne vien tikrinant hipotetinius genealogijos ryšius, bet yra ir savotiškas karjeros eigos rodiklis, nes pagrįstai galime manyti, kad valdovų beneficijos sietinos su tam tikru valdovo pripažinimu, susijusiu su didesniais ar mažesniais gavėjo nuopelnais.

Manvydo ir Gedgaudo žemėvalda pristatyta J. Ochmańskio ir Wojciecho Peltzo darbuose³¹. Jau buvo pastebėta, kad Zaberezinskių Kamenis ir Volma prieš tai priklausė minėtiems broliams³², tačiau nepaaiškinta, kaip ir kada šios valdos atiteko Zaberezinskiams. Pasak W. Peltzo, mirus Milochnai (apie 1488 m.³³), kuriai vyras – Petras Senka (Simonas) Gedgaudaitis Kamenį užrašė testamentu, neišku, koku keliu valda perėjo į kunigaikštystės Čartoriskyčių-Možaiskienės rankas. 1525 m. jos savininku tapo Albertas Goštautas, kol galiausiai, 1549 m. mirus Goštauto našlei, Kamenis sugrįžo į valdovo nuosavybę³⁴. Vis dėlto Milochnos Gedgaudaitienės Kamenis ir Avdotijos Čartoriskyčių-Možaiskienės (o vėliau Goštauto) Kamenecas³⁵ yra aiškiai dvi skirtingos valdos. Iš Aleksandro Jogailaičio privilegijos J. Zaberezinskiui matome, kad vėlesnėse giminės kartose sutinkamas Kamenis yra tikrai tas pats buvęs Simono Gedgaudaičio dvaras³⁶. Tačiau kartu pažymima, kad valda buvo dovanota didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio, ir niekaip neužsimenama apie kokį nors giminystės santykį tarp S. Gedgaudaičio ir J. Zaberezinskio. Šią beneficiją reikėtų vertinti kaip valdovo atlygį už iki tol J. Zaberezinskio nuveiktus darbus diplomatijos srityje: įvykdytas pasiuntinybes. Vargu ar interpretuojant šį įrašą galima teigti, kad Kamenis J. Zaberezinskiui atiteko kaip S. Gedgaudaičio giminaičiui, o

³⁰ AGAD, perg. 7406 (neabejotinai būtent šito dokumento nuorašu naudojosi J. Wolffas – žr. 17 nuorodą); neišlikęs Aleksandro Jogailaičio majestotinis antspaudas minimas: *Lietuvos Metrika (1440–1523). Užrašymų knyga 10*, parengė E. Banionis ir A. Baliulis, Vilnius, 1997, nr. 107. Apie šio valdovo antspaudus žr.: S. Szymbkowski, Uwagi o pieczęciach Aleksandra Jagiellończyka, *Studia Źródloznawcze*, t. LI, 2013, s. 33–42.

³¹ J. Ochmański, min. veik., p. 13–74; W. Peltz, Ród Giedygołda i jego majętnoŝci. Z dziejów tworzenia się wielkiej wlasnoŝci ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w XV wieku, *Zeszyty naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia*, z. 11, 1971, s. 23–44.

³² *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі ў 6 тамах*, т. 3, Мінск, 1993–2001, с. 392.

³³ W. Peltz, min. veik., p. 28; J. Ochmański, min. veik., p. 74.

³⁴ W. Peltz, min. veik., p. 32. Minėto testamentu aprašas: *LM I*, nr. 397.

³⁵ *LM I*, nr. 535, 575, 605.

³⁶ AGAD, perg. 7406: *Bona [] seu curiam Camyen (...) per serenissimum Principem [] [] olim Regem Polonie et Magnum Ducem Lithuanie felicitis recorda[tionis] genitorem] nostrum [eodem] Magnifico Iohanni de [gra[]] [] donatam in districtu Now[ogro]densi sitam sic integre prout eadem g[en]erosus Syemyon Dzyedzygoltowycz [et iunctim uxor sua] tenuerunt et possede[bant]*. Pajuodintu šriftu išskirta mūsų. Laužtiniai skliausteliai rodo dėl išsityrusių raidžių neįskaitomas vietas.

Kazimieras Jogailaitis tik tai patvirtino. Taip manyti skatina ir tai, kad kitą S. Gedgaudaičio valdą šalia Kamenio – Derevną, J. Zaberezinskis nusipirko³⁷.

Iš įrašo Aleksandro Jogailaičio privilegijoje turbūt galima spręsti, kad J. Zaberezinskio Volma yra ta pati, kurioje Stanislovas Daukšaitis fundavo bažnyčią 1474 m.³⁸, patekusi pas valdovą (Kazimierą Jogailaitį) ir po to dovanota J. Zaberezinskiui kartu su Kameniu³⁹. Sunku pasakyti, ar ta pati, iš kurios S. Gedgaudaitis 1451 m. skyrė pajamas Višnievo bažnyčiai⁴⁰. Pasak J. Ochmańskio, pastaroji atiteko Albertui Jonaičiui Manvydaičiui, o po jo mirties – jo seseriai Sofijai Radvilieni⁴¹.

Galiausiai iki šiol nebuvo pastebėtas Deksnionių atvejis. Ir šiuo atveju negalime vienareikšmiškai spręsti, ar kalbama apie tą pačią valdą, dvi skirtingas valdas ar tos pačios valdos skirtingas dalis. W. Semkowiczius manė, kad Deksnionys, kuriuos 1458 m. Jonas Manvydaitis testamentu užrašė savo sūnums Jonui ir Albertui, buvo ne tokiu pavadinimu žinomas kaimas prie Radoškovičių, o kažkokia kita vėliau išnykusi gyvenvietė, priklausiusi Žiupronių valsčiui⁴². Mirus šiems dviems broliams, Deksnionys kaip ir Volma per jų seserį Sofiją pateko į Radvilų rankas⁴³. J. Ochmańskis, remdamasis 1595 m. inventoriumi, Deksnionis apibūdina kaip nunykusį valsčių, besidriekusį „į vakarus nuo Radoškovičių palei kairįjį Viazinės upės krantą nuo Vazgelų iki Groničių kaimo“⁴⁴. Autoriui žinomi Deksnionių savininkai: Alberto Ivaškaičio Sakaičio žmona Elzbieta (1489 m.), Stanislovas Butrimas (1492), Sofija Manvydaitė Radvilienė (1492)⁴⁵.

³⁷ AGAD, perg. 7406.

³⁸ Ten pat: [bona] ducalia curiam []z [Volma cum] villis et predys ad ipsam perti[nentibus] et cum boy[ari]s seu terrigenis [] [] qui resident et domicilia habent in terris dicte curie. Et cum tributarys] [...] [curio]lam [Rohaczowo] cum omnibus [pertinent]ys sic integre prout eadem generosus Stanislaus Dowkshowycz tenuit et possedit – įrašas sunkiai įskaitomoje pergamento vietoje, tačiau valdos vardijamos chronologiškai, pagal suteikimo laiką, o ir kitose privilegijose (pvz., 1506 12 24 Žygimanto privilegijoje Jonui Zaberezinskiui – LM 8, nr. 170) Volma įvardijama greta Kamenio. Apie Stanislovo Daukšaičio fundaciją: J. O c h m a ń s k i, min. veik., p. 53.

³⁹ Žr. taip pat: *Lietuvos Metrika (1499–1514). Užrašymų knyga 8*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius ir D. Antanavičius, Vilnius, 1995, nr. 170.

⁴⁰ W. P e l t z, min. veik., p. 40, 42; J. O c h m a ń s k i, min. veik., p. 52–53.

⁴¹ J. O c h m a ń s k i, min. veik., p. 52: 1492 m. priklauso Zofijai Manvydaitei Radvilieni, nuo prieš tai mirusio brolio.

⁴² *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wydali J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków, 1932–1948 (toliau – KDKW), nr. 364.

⁴³ J. O c h m a ń s k i, min. veik., p. 42, 52.

⁴⁴ Ten pat, p. 42: *W świetle odnalezionych dokumentów, raz jeszcze powiedzieć trzeba, że Deksniany stanowiły zanikłą włość litewską, która rozciągała się na zachód od Radoszkowicz, wzdłuż lewego brzegu Wjazyni od siola Wozgielły po siola Graniczi*; plg.: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1880–1914, t. XV, cz. 1, s. 399.

⁴⁵ J. O c h m a ń s k i, min. veik., p. 41–42 (čia Elzbieta Sakowiczówna vietoj Sakowiczowa), 52.

Kaip minėjome, Deksnionys įvardijami tarp pagrindinių Jono Jurgaičio Zaberezinskio valdų, kurias jo sūnūs pasidalijo 1509 m.⁴⁶ 1456 m. iš jų skiriama dešimtinė Zaberezės bažnyčios aprūpinimui⁴⁷, o Aleksandro Jogailaičio privilegija nurodo jų kilmę: tai Žygimanto Kęstutaičio beneficija Juškai (Jurgiui) Rimvydaičiui⁴⁸. Lietuvos Metrikoje išlikę dokumentai sako dar daugiau. Kazimiero Jogailaičio laikų knygoje rašoma, kad Andriaus Daugirdaičio dukra Elzbieta (*Алжыма*) išieškojo pusę Deksnionių valdos⁴⁹. Tuo tarpu 1492 ar 1493 m. J. Zaberezinskis gavo iš valdovo patvirtinimą žemės Deksnionyse, kurią nusipirko iš Hanusaičių⁵⁰. Peršasi išvada, kad šaltiniuose sutinkami Jonas Daugirdas ir Daugirdas turėjo būti tas pats asmuo, Hanus (Jonas) Daugirdaitis – Jono Daugirdo sūnus ir Andriaus Daugirdaičio brolis⁵¹, o Andriaus dukra – ta pati Elzbieta Sakaitienė.

Dar kartą pabrėžkime, kad Deksnionis Žygimantas Kęstutaitis dovanojo J. Rimvydaičiui, Volmą ir Kamenį – Kazimieras Jogailaitis – J. Zaberezinskiui. Taigi negalime kalbėti apie paveldėjimą nei iš Manvydo, nei iš bendro Manvydo ir Rimvydo protėvio (Manvydui Deksnionys irgi buvo valdovo suteikti kaip beneficija⁵²). Grįžtant prie skyriaus antraštėje iškelto klausimo, reikia konstatuoti, kad J. Zaberezinskio tėvo ir senelio naudojimas antspaudu su Lelivos herbu nėra dokumentuotas, tačiau nekelia didesnių abejonių, kadangi tą patį herbą randame ir Petro Aleknaičio antspaude⁵³, o jų bendras protėvis buvo kaip tik senelis Rimvydas. J. Ochmańskis pastebėjo, kad 1401 m. prie vadinamojo Vilniaus unijos akto Manvydas sutinkamas su savo broliu Gedgaudu *et coeteris*. Pasak autoriaus, tai galėtų reikšti, kad priimti tą patį herbą Manvydas galėjo leisti savo giminaičiams arba šiaip bendražygiams⁵⁴. Vadinasi, pagrįsta laikyti Rimvydą Manvydo aplinkos žmogumi, nors nebūtinai giminaičiu.

Kelias į Ponų tarybą: nuo eilinio didiko iki valdovo patikėtinio

Vienas iš dviejų Vytauto laikų bajoro Rimvydo sūnų, miręs maždaug XV a. penkto dešimtmečio pabaigoje, palikęs mažą vaiką ir pavedęs žmonai pastatyti bažnyčią

⁴⁶ *AGAD*, perg. 7440.

⁴⁷ *KDKW*, nr. 224.

⁴⁸ *AGAD*, perg. 7406.

⁴⁹ *Lietuvos Metrika (1440–1498). Užrašymų knyga 3*, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 41.

⁵⁰ Ten pat, nr. 17.

⁵¹ R. Petrauskas, min. veik., p. 224, 226.

⁵² W. Semkowicz, Przywileje Witolda dla Moniwida, starosty Wileńskiego, i testament jego syna Jana Moniwidowicza, *Ateneum Wileńskie*, r. 1, nr 2, 1923, s. 257.

⁵³ *Akta unji...*, nr. 80.

⁵⁴ J. Ochmański, min. veik., p. 18.

savo palikuonio giminėje – tiek nedaug galime pasakyti apie Jurgį Rimvydaitį, žmogų, kurį istoriografinė tradicija laiko Zaberezinskių giminės pradininku, nors šis paveldimas giminės vardas jam priskiriamas anachronistiškai⁵⁵. Be valdovų suteikčių ir našlės Aleksandros fundacijos bažnyčios Zaberezėje⁵⁶, J. Rimvydaitis žinomas tik iš vieno Švitrigailos dokumento – sutarties su Vokiečių ordinu Skirsnemunėje⁵⁷. Gana gausios beneficijos (Zaberezė, Deksnionys, Alionys, Kryvičiai⁵⁸), kurias jam suteikė Žygimantas Kęstutaitis, rodytų, kad šio didžiojo kunigaikščio valdymo laikais Jurgis pasižymėjo kokia nors tarnyba, tačiau nerandame jo tarp artimiausių valdovo žmonių. Duomenys tarsi palaiko hipotezę, kad Švitrigailos nuvertimas gali būti siejamas su žemėvaldos politika – nustojimu teikti beneficines privilegijas⁵⁹. Žygimantas Kęstutaitis, dosniai dalydamas žemę net ir buvusiems Švitrigailos aplinkos žmonėms, norėjo užbėgti už akių didikų nepasitenkinimui – apie šiuo požiūriu palankią valdovo politiką diduomenės atžvilgiu užsimena ir kiti šaltiniai⁶⁰. Tiesa, vėlesni dokumentai rodo, kad kai kurių minėtų valdų (Alionių, Deksnionių) apimtis J. Zaberezinskis pildė kitomis valdovo suteiktėmis arba pirkimais⁶¹.

J. Zaberezinskio kilmė negarantavo jam išskirtinės karjeros valdovo dvare. Nei jo tėvas, nei senelis nebuvo taip arti ankstesnių valdovų kaip jo kolegų tėvai ir protėviai⁶². Keli ankstyviausi būsimąjo Trakų vaivados paminėjimai šaltiniuose leidžia susidaryti tam tikrą vaizdą apie jo jaunystę ir karjeros pradžią. Pirmą kartą jis sutinkamas 1456 m. birželio 13 d. savo motinos Aleksandros duotame Zaberezės bažnyčios aprūpinimo rašte⁶³. Ko gero, galime pasitikėti jo paties kad ir suinteresuotu pareiškimu, jog mirus tėvui

⁵⁵ Taip nurodoma XVII a. rašiusio Kaspero Niesieckio (*K. N i e s i e c k i*, min. veik., p. 12) ar dar visai neseniai pasirodžiusiame Jano Tęgowosko straipsnyje (*J. T ę g o w s k i*, *Ślub tajemny Jana Janowica Zabrzezieskiego. Garść uwag o powiązaniach rodzinnych elity możnowładczej na Litwie w XV i początkach XVI wieku, Średniowiecze polskie i powszechne*, t. 2, Katowice, 2002, s. 247).

⁵⁶ *KDKW*, nr. 224.

⁵⁷ *Russisch–Livländische urkunden*, gesammelt von K. E. Napiersky, St. Petersburg, 1868, nr. 231.

⁵⁸ *AGAD*, perg. 7406. Mažiau aiškus tik įrašas apie Alionis, tačiau vietovė kelis kartus įvardyta Žygimanto Kęstutaičio suteikčių dalyje.

⁵⁹ *J. K i a u p i e n ė, R. P e t r a u s k a s*, min. veik., p. 287.

⁶⁰ *Ten pat*, p. 394.

⁶¹ *LM 3*, p. 22, 75.

⁶² Užtektų prisiminti Jurgį Strumilą, Kęsgailą Valmantaitį ar Radvilą Astikaitį (žr. *R. P e t r a u s k a s*, min. veik., p. 62–63, 69–72), tuo tarpu Rimvydas nesutinkamas būryje Vytauto palydovų, žinomas tik iš patronimikų ir avonimikų. Panašiai Jurgio Rimvydaičio nėra tarp šiaip gana gausių Žygimanto Kęstutaičio dokumentų liudininkų (*ten pat*, p. 64, 69–71: žinomi 22 dokumentai ir 50 liudininkų).

⁶³ *KDKW*, nr. 224. Abejones dėl dokumento datavimo leidžia išsklaidyti jo tekste esanti nuoroda, kad bažnyčią konsekrovo vyskupas Mikalojus (Mikalojus Deržkavičius iš Šalčininkų, Vilniaus vyskupu buvo nuo 1453 m. spalio 17 d. (*Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, ed. P. Rabikauskas, S. I., Roma, 1971, p. 11).

Jurgiui ir motinai likus našle, jis buvo tik kelių savaičių amžiaus⁶⁴. Šis pareiškimas jo gimimą leidžia datuoti ne anksčiau nei 1440 m. pavasariu, nes apie tų metų vidurį jo tėvas dar buvo gyvas⁶⁵. Kita vertus, galima manyti, kad turtingo didiko našlės pastangomis medinės bažnyčios statyba (kuri 1456 m. pavasarį buvo jau pastatyta, kaip aiškiai konstatuojama donacijos akte) neturėjo užtrukti ilgai, norint išpildyti velionio Jurgio Rimvydaičio troškimą: Aleksandros žodžiais, bažnyčia buvo pastatyta jo „pritarimu ir ypatingu paliepinimu“ (*de consensu et speciali mandato mariti mei Georgii*)⁶⁶. Sprendžiant pagal pirmąjį sūnaus Jurgio paminėjimą 1487 ar 1488 m.⁶⁷, kuriam tuo metu turėjo būti mažiausiai keliolika metų, galime priimti, kad J. Rimvydaičio pirmagimis ir vienintelis sūnus Jonas gimė maždaug XV a. penkto dešimtmečio pabaigoje.

Neaišku, kur J. Zaberezinskis gyveno ir ką veikė iki 1476 m., kai sutinkamas LDK, Lebedžiuose, šalia Aleksandro Alšėniškio dotuojamos bažnyčios⁶⁸. Gana ilgas laiko tarpas nuo ankstesnio paminėjimo (1456–1476) leidžia spėlioti, kad septinto dešimtmečio pabaigoje, aštunto pradžioje jis galėjo būti išvykęs mokytis ar tarnauti kokio nors didikų dvare. Taip pat apie aštunto dešimtmečio pradžią (t. y. kelerius metus iki minėto pasirodymo A. Alšėniškio aplinkoje) patikimai galime datuoti jo vedybas su Ona Nasutaite (pagal vaikų gimimo laiką, žr. žemiau). Šiame kontekste sutinkame ankstyviausią dokumentuotą atvejį, kur J. Rimvydaičio palikuonis pavadintas „Zaberezinskiu“. Vedęs lenkakalbę turtingo Mazovijos didiko dukrą, kurios į giminę įneštos valdos driekėsi pačiame Lietuvos ir Lenkijos paribyje, tokiu būdu akcentavo (sąmoningai ar ne) savo kilmę iš tų žemių, kurias XVI a. šaltiniai įvardija kaip *Lithuania propria*⁶⁹.

Tikėtina, kad Onos tėvas Jonas Nasuta atliko svarbų vaidmenį žento karjeroje. Gerus abiejų santykius rodo J. Zaberezinskio dalyvavimas (pirmas tarp liudininkų) 1477 m. rugpjūčio 23 d. J. Nasutai funduojant Mežyrėčės bažnyčią⁷⁰. Be abejonės, žento karjera

⁶⁴ *Lietuvos Metrika (1494–1506). Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, nr. 483: *отца моего пана Юря наперед в животе не стало, а я после отца своего мал ся остал в колкус неделлах, а matka моя вдовою ся остала. Žodžiai išsakyti teisme, ginčo su pusbroliu dėl tėvoninių valdų kontekste.*

⁶⁵ E. S a v i š č e v a s, Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikčių knygą, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, Vilnius, 2008, p. 132, 143.

⁶⁶ *KDKW*, nr. 224.

⁶⁷ *Lietuvos Metrika (1479–1491). Užrašymų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004, p. 56.

⁶⁸ *KDKW*, nr. 228 (1476–07–15): *Praesentibus ibidem reverendissimo (...) Joanne Dei gratia episcopo Vilnensi, Olechno Sudimontowicz regiae maiestatis subpincerna, Petro Szakowicz, Joanne Zabrzezinski, Abraam, Jacobo Vilnensis ecclesiae canonicis, et aliis quam pluribus fidedignis.*

⁶⁹ Tvirtinimas, kad Zaberezinskiai ir Iljiničiai buvo stačiatikiai, neturi pagrindo (M. Z g l i ņ s k i, *Wistycze – z historii kultury cysterskiej w Wielkim Księstwie Litewskim. Menotyra. Studies in Art*, t. 21, nr. 1, 2014, p. 49; A. M i r o n o w i c z, *Monaster św. Onufrego w Jablecznej, Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok, 1998, s. 29). Tai rodo šių giminių katalikiškų bažnyčių fundacijos, kurių dokumentavimas nekelia įtarimų, nors originalai daugeliu atvejų neišlikę.

⁷⁰ A. P l e s z c z y ņ s k i, *Opis historyczno–statystyczny parafii międzyrzeckiej*, Warszawa, 1911, s. 222.

J. Nasutai turėjo rūpėti. Abudu vienas greta kito įvardijami Kazimiero Jogailaičio dovanojimo Bogdanui Andriejaičiui Sakaičiui liudininkų sąrašė 1484 m. spalio 10 d. Trakuose: J. Nasuta – Gardino, J. Zaberezinskis – Polocko seniūnai⁷¹.

Dėl paties J. Nasutos karjeros literatūroje nėra sutarimo. Kaip ką tik minėjome, gyvenimo pabaigoje (mirė 1484 m. pabaigoje arba 1485 m. pradžioje) J. Nasuta užėmė gana prestižinį Gardino seniūno postą. Sunkiau spręsti apie jo karjeros pradžią (taip pat giminės pirmtakus), kadangi keli XV a. šaltiniai mini „Nasutą“ be vardo. Antai 1430 m. sutinkamą Drohičino seniūną Nasutą R. Petrauskas tapatina su J. Nasutos tėvu Jurgiu, o pasak Tomaszo Jaszczolto, tai būtų to paties J. Nasutos tėvas Mikalojus (kurį R. Petrauskas laiko Jono seneliu), o Jurgį Nasutą T. Jaszczoltas įvardija kaip hipotetinį Jono brolių⁷². Autorius taip pat neatmeta galimybės, kad Bychovco kronikoje sutinkamas Jurgis, Drohičiną prijungęs prie Mazovijos, yra tas pats Jonas blogai užrašytu vardu. Iki 1463 m. Drohičino ir nuo 1471 m. Bresto seniūnas Nasuta, pasak autoriaus, yra tas pats Jonas. Dukros jungtųjų datavimas aštunto dešimtmečio pradžia galutinai klausimo nesprensdžia, vis dėlto būtume linkę pritarti R. Petrausko nuomonei, kad čia du skirtingi žmonės, tėvas ir sūnus, kadangi retas atvejis, kad XV a. šaltiniai beveik 50 metų kalbėtų apie tą patį žmogų⁷³. O Nasutaitės motina buvo Sudimanto Dargaičio dukra, Alekno Sudimantaičio sesuo⁷⁴. Žinoma, kad su jauna Zaberezinskių šeima ryšius palaikė ir kitas Mazovijos bajoras, Mikalojus Ryci-ciškis⁷⁵. Atkreiptinas dėmesys, kad kartu su J. Nasuta ir J. Zaberezinskiu aštunto–devinto dešimtmečio dokumentuose sutinkamas ir Ivaška Iljiničius – Drohičino, vėliau Vitebsko vietininkas⁷⁶.

Grįžtant prie vedybų, istoriografijoje atkreiptas dėmesys į didžiulius nuotakos atneš-tus turtus⁷⁷. Akcentuotina ir tai, kad būtent iš motinos pusės (o ne tarp miglotų tėvo šaknų)

⁷¹ *Lietuvos Metrika (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, nr. 9.

⁷² R. Petrauskas, min. veik., p. 274–275; T. Jaszczolt, Jan Nasuta z Międzyrzecza (zm. po 29 XI 1484), *Słownik biograficzny białostocko-lomżyńsko-suwalski*, z. 3, Białystok, 2005, s. 111–112; R. Jassas, Paaiškinimai, *Lietuvos metraštis, Bychovco kronika*, p. 289; J. Tęgowski, min. veik., p. 252–253.

⁷³ 1511 m. birželio 21 d. Žygimanto Senojo privilegijoje Jurgiui Iljiničiui aiškiai skiriami „senas ponas Nasuta ir jo sūnus ponas Jonas“ (*LM 9*, nr. 196).

⁷⁴ *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta. Volumen III. Pars I: Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium plocensis, wladislaviensis et gneznensis (1422–1533)*, ed. B. Ulanowski, Cracoviae, 1908, nr. 301 (toliau – *Acta iudicii eccles. plocensis*); J. Tęgowski, min. veik., p. 249–250, 252–254; plg. R. Petrauskas, min. veik., p. 275: remdamasis tuo pačiu šaltiniu, autorius teigia, kad J. Nasutos žmona – kilusi iš Mazovijos bajorų.

⁷⁵ J. Tęgowski, min. veik., p. 249.

⁷⁶ *LM 6*, nr. 569; *Описание русских и славянских рукописей Румянцевского музея*, составленное Александром Востоковым, Санктпетербургъ, 1842, с. 111.

⁷⁷ K. Pietkiewicz, min. veik., p. 90; A. Wawrzyńczyk, *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku*, Wrocław, 1951, s. 20 etc.; T. Jaszczolt, min. veik., s. 113.

randame apčiuopiamus Zaberezinskio palikuonių giminystės ryšius su kitomis įtakingiausiomis didikų giminėmis – tiek Radvilomis, tiek Kęsgailomis⁷⁸. Reikia pabrėžti, kad O. Nasutaitė, vienintelė savo tėvų palikuonė, ištekėjo toli gražu ne už Trakų vaivados, nei už žemės maršalo, kaip vėlgi anachronistiškai nurodoma⁷⁹, o už, tiesa, kilmingo, bet niekaip dar nespėjusio pasižymėti ir tėvo protekcija negalėjusio naudotis jaunuolio⁸⁰. Kai J. Zaberezinskis 1476–1477 m. pirmus du kartus suaugęs sutinkamas viešajame gyvenime, įvardijamas dar be jokių pareigybių, ir tik 1482 m. pavadintas (valdovo) maršalu⁸¹. Per tą laiką (iki aštunto dešimtmečio pabaigos), be jokios abejonės, bus jau gimę visi keturi jo vaikai, ką sprendžiame iš ankstyviausių jų paminėjimų. Jau minėjome Jurgį, sutinkamą 1487 ar 1488 m. Jonas 1493 m. studijuoja Krokuvoje. Stanislovas 1495 m. sausį kartu su tėvu dalyvauja pasiuntinybėje į Maskvą būsimai Lietuvos didžiajai kunigaikštieni Elenai atlydėti. Asmeniškai su ja susitikti progą turėjo ir jaunoji Jadvyga Zaberezinskytė, lydima savo motinos, tos pačios kelionės metu Polocke. Jurgis Iljiničius jos vyru tapo greitai po to, nes savo ir Jadvygos dukrą ištekina 1516 m.⁸²

Istoriografijoje sutariama, kad jau 1484 m. pavasarį, mirus antram valdovo sūnui šv. Kazimierui, J. Zaberezinskis buvo įgaliotas siūlyti Maskvos didžiajam kunigaikščiui Ivanui ištekinti savo dukrą už Aleksandro Jogailaičio, kaip galima spręsti iš abiejų valdo-

⁷⁸ J. Tę g o w s k i, min. veik., p. 249–250, 254.

⁷⁹ T. J a s z c z o ł t, min. veik., p. 113. Apie šią santuoką žinome iš vėlesnių dokumentų, pvz., *Сборник статей разъясняющих польское дело по отношению к Западной России*, составил и издал Семен Шолкович, Вильна, 1887, c. 97–98. Jadvygos Aleksandraitės (Aleksandro Alšėniškio dukters), kuri 1499 m. gavo privilegiją, leidžiančią turėti nešiojamąjį altorių, vyras buvo ne LDK maršalas J. Zaberezinskis (taip nurodo M. K o w a l c z y k, Bulla papieža Aleksandra VI dla biskupa wileńskiego Wojciecha Tabora, *Ludzie, Kościół, Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze–wczesna epoka nowożytna)*, ed. W. Iwańczak, S. K. Kuczyński, Warszawa, 2001, s. 280 – už galimybę naudotis šia publikacija autorius dėkingas S. C. Rowellui), o valdovo maršalas Jonas Liutauras Chrebtavičius (žr. K. P i e t k i e w i c z, min. veik., p. 111–112).

⁸⁰ Artimiausias žinomas giminaitis buvo Alekna Rimvydaitis – dėdė, paskutinį kartą minimas tame pačiame rašte kaip motina (R. P e t r a u s k a s, min. veik., p. 285), turime žinių, kad dalijosi Kryvičių valda su Zaberezinskiu (*LM 6*, nr. 483), vadinasi, nuo 1456 m. dar tikriausiai gyveno daugiau kaip dešimt metų.

⁸¹ *Описание русских и славянских рукописей Румянцевского музея*, c. 111: Stanislovas Hanusaitis parduoda Trakų vaivadai Martynui Goštautui pusę savo tėvoninės Borkų valdos prie Pripetės upės ir kt. Liudininkai: Vitebsko vietininkas ponas Ivaška Iljiničius, ponas Jonas Zaberezinskis maršalas, ponas Jurša Vladimiro seniūnas, ponas Jurgis Kučukaitis maršalas, ponas Jokūbas Kuncevičius, Miklašas Butkovičius, Michna Kločka, Hanusas Beitnarovičius. Trakuose, birželio 26 d., 1482 m. (pagal 15 indiktą); *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, opr. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994, nr. 513.

⁸² *LM 4*, p. 56; *Cracovia Litanorum saeculis XIV–XVI*, t. I, ed. W. Urban, S. Lūžys, Vilnius, 1999, p. 80; *Сборникъ императорскаго Русскаго историческаго общества* (toliau – *СИPIO*), t. 35, Санктпетербургъ, 1882, c. 160, 184; K. J u r g i n y t ė, *Iljiničiai ir jų žemėvalda XV–XVI a. Magistrinis darbas*, Vilnius, 1999, p. 13.

vų ir paties J. Zaberezinskio netiesioginių užuominų bei vėlesnio Aleksandro Jogailaičio susirašinėjimo su Lenkijos karaliumi Jonu Albertu⁸³. Nežinome, ar Polocko vietininku buvo skirtas prieš šią pasiuntinybę ar po jos⁸⁴. Aišku, kad šis dar gana jauno valdovo maršalo epizodas padarys jį bene ryškiausiu LDK diplomatijos protagonistu Aleksandro Jogailaičio valdymo pradžioje. K. Pietkiewiczus linkęs to protagonizmo nepervertinti ir akcentuoja istorikų nepastebėto Mikalojaus Radvilaičio vaidmenį⁸⁵. Diplomatinės korespondencijos analizė leidžia teigti, kad šis darbas, siekiant užtikrinti taiką tarp valdovų, buvo kolegialus veikimas Ponų taryboje, ką pabrėždavo ir pats Polocko vietininkas⁸⁶. Su K. Pietkiewicziaus pastaba, kad J. Zaberezinskio, kaip pagrindinio derybų vedėjo su Maskva 1493–1494 m., vaidmuo yra nesusipratimas, vis dėlto sunku sutikti. Pati Ponų taryba su tuo pačiu Mikalojumi Radvilaičiu priešakyje instrukcijoje savo pasiuntiniui Jokūbui Kuncevičiui nurodo šalių atstovus J. Zaberezinskį ir Jakovą Zacharjičių⁸⁷. Netrukus po Aleksandro Jogailaičio ir Elenos jungtųjų, 1495 m. kovo 30 d., *attendentes grate fidelitatis obsequia et merita* valdovas J. Zaberezinskiui suteikia Dubiną, buvusią Ivano Jurevičiaus Lengvenaičio valdą⁸⁸. Nors diplomatinės pastangos ilgalaikių pageidautinų

⁸³ СИРИО, т. 41, с. 43 (1484 m. birželis, Maskvos didysis kunigaikštis Ivanas Vasilijevičius kunigaikščiui Vasilijui Nozdrovatijui Kryme): *А спросить ты царь [Менли-Гирей] о королеве после, что у меня нынеча посоль былъ отъ короля, и ты бы царю сказаль, что присылалъ ко мне король своего посла пана Яна Забережского о порубежныхъ делехъ, а иныхъ дель за нимъ ни которыхъ не было. Вспросить ты царь о томъ, и ты то ему скажи; а не спросить ты, и ты ему о томъ не говори; ten pat, t. 35, p. 12, 14, 71; L. Kolanowski, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. I: 1377–1499, Warszawa, 1930, s. 362; F. Papée, *Aleksander Jagiellończyk*, s. 4; K. Pietkiewicz, min. veik., p. 67; E. Banionis, *LDK pasiuntinybių tarnyba XV–XVI a.*, Vilnius, 1998, p. 343; M. Vyčkova, *Didžioji kunigaikštystė Elena Maskvoje ir Vilniuje, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*, Vilnius, 2007, p. 94.*

⁸⁴ Tikriausiai po: pirmą kartą kaip Polocko vietininkas Zaberezinskis sutinkamas 1484 m. spalio 10 d. Trakuose (LM 25, nr. 9).

⁸⁵ K. Pietkiewicz, min. veik., p. 17; K. Pietkiewicz, Radziwiłł (Radziwiłłowicz) Mikołaj h. Trąby (zm. 1509), *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, z. 125/1987, s. 315.

⁸⁶ СИРИО, т. 35, с. 71, 79: *Я о томъ деле здесе съ княземъ бискупомъ и съ паны радою государя нашего розмоять.*

⁸⁷ Ten pat, p. 339: *пережь сего писываль и неоднократно панъ Яковъ Захарынъ до брата нашего, воеводы тротского, моршалка зельского, пана Яна Юрьевича, ижебы онъ намъ молвилъ, и мы быхмо вси государя нашего на то вели и его милости радили, штобы дать Богъ промежи государей былъ миръ и любовь и всякаа добраа смолва, ижебы болиши того кров християнскаа не лилася (Vilnius, 1502 11 13).* Čia, tiesa, kalbama apie vėlesnį derybų etapą, vykdytą iš naujo prasidėjus karui 1500 m., tačiau išlikę dokumentai rodo, kad šis sakiny s gerai atspindi ir ankstesnę derybų fazę. Susirašinėjimo su Maskvos didikais medžiaga konceptualiai panaudota Marius Sirutavičiaus LDK diplomatijos tyrinėjimuose (M. Sirutavičius, *LDK Ponų taryba ir Maskvos bajorai: formalieji paralelinės diplomatijos aspektai 1492–1569 m.*, *Lietuvos istorijos metraštis, 2010 metai*. 2, 2011, p. 5–28 – ten nuoroda į ankstesnius autoriaus darbus).

⁸⁸ AGAD, perg. 7393. Ligi šiol privilegija buvo žinoma tik iš vėlesnio rusėniško patvirtinimo (LM 6, nr. 142).

rezultatų neatnešė, atvedimas prie kunigaikščiškos poros vedybų pagrįstai laikomas tolesnio Trakų kašteliono kilimo karjeros laiptais prielaida⁸⁹.

Nors apie „socialinį mobilumą“ šiuo atveju reikia kalbėti su išlygomis, J. Tęgowskio ir S. C. Rowello tyrimai rodo, kad Aleksandro Jogailaičio patikėtinių J. Zaberezinskio ir M. Glineskio atvejai gerai iliustruoja R. Petrausko teiginį, jog didikų „iškilimo sėkmė priklausė nuo sugebėjimo integruotis į jau įsitvirtinusias socialines struktūras“⁹⁰. Vis dėlto pateiktume iškreiptą vaizdą, jeigu J. Zaberezinskį vaizduotume kaip nekonfliktišką žmogų, kuris su visais sutarė, ir tik naujo valdovo favorito atsiradimas atskleidė jo užsispyrėlio būdą. 1503 m. Aleksandras priekaištavo: *Великии розности и ростыржски для тебе на насъ приходятъ, а для того речи наши пилныи и посполитыи есмо опуцали, а твоих незгод и росторжожъ слухати и судити мусили есмо, тых незгодныхъ речеи перед мы болиеи того не хочемъ слухати*⁹¹. L. Finkelis, kuris Trakų vaivada apibūdino kaip karšto temperamento ir į bylinėjimąsi linkusį žmogų⁹², kaip įrodymą pateikė neįprastai ilgai užsitęsusio ginčo su P. Aleknaičiu pavyzdį. Panašaus pobūdžio žinių šaltiniai teikia ir daugiau. Valdovo kanceliarijos dokumentuose užrašyti pranešimai apie J. Zaberezinskio nesutarimus, paprastai dėl naudojimosi kaimyninėmis valdomis, su Stanislovu Kęsgaila, Gromyka Isajevičiumi. Tiksliai neaišku dėl ko, bet iš konteksto matyti, kad irgi su žemėvalda susijusio dalyko, vyko *controuersia* su kažkokiu kunigaikščiu Simonu (gal Olekaičiu arba A. Alšėniškio broliu)⁹³.

Skundų, kad J. Zaberezinskis nesilaiko įprastų elgesio normų, pasitaikė ir diplomatiniam lygmenyje⁹⁴. 1492 m. gegužės mėnesį Maskvos didžiojo kunigaikščio Ivano III pasiuntinys Ivanas Mikitiničius Beklemyšovas valdovo vardu skundėsi Kazimierui Jogailaičiui: „mūsų parobkas Ivaška Aleksejevas (...) sako, kad (...) nuvažiavus penkiolika varstų nuo Vilniaus, apvogė jį pono Jono Zaberezinskio žmonės: raštininkas Zajecas,

⁸⁹ Apie Elenos atvykimo į Vilnių ir vestuvių ceremonijos peripetijas žr. W. Białowiejska, *Stosunki Litwy z Moskwą w pierwszej połowie panowania Aleksandra Jagiellończyka (1492–1499)*, *Ateneum Wiłeńskie*, t. 7, 1930.

⁹⁰ R. Petrauskas, min. veik., p. 196; J. Tęgowski, min. veik., p. 256–257; S. C. Rowell, *Nolite confidere*, 92–94.

⁹¹ *LM 6*, nr. 515.

⁹² L. Finkel, min. veik., p. 86: *Jan Zabrzeziński (...) jako człowiek, był z usposobienia popędlivy, do klótni i procesów skory*.

⁹³ *LM 6*, nr. 616 (Vilnius, [1496]–07–25); *LM 5b*, nr. 258 (1503–05–22); *AGAD*, perg. 7406 (Vilnius, [1499]).

⁹⁴ Vieną iš jų nurodo M. Sirutavičius, Diplomatinės veiklos normos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės santykių praktikoje (XV–XVI a. sandūroje), *Lietuvos istorijos metraštis, 2002 metai*. 2, Vilnius, 2004, p. 21 – Trakų vaivados J. Zaberezinskio buvo užlaikytas Maskvos didiko Jakovo Zacharičiaus pasiūstas žygūnas (pagal 1501 m. gruodžio 4 d. laišką). Atvejis pagrįstai vertinamas kaip apskaičiuotas politinis sprendimas.

Ostrienka, ir Lukas su draugais, o paėmė dvylika maskvietiškų rublių ir žvėrelį beždžionę [мамонъ] (...) tas žvėrelis beždžionė ir dabar pas jūsų poną Joną Zaberezinski⁹⁵. Šių kelių pastabų kontekste S. Herberšteino aprašyta konflikto su M. Glinskiu užuomazga⁹⁶ nėra itin išsiskiriantis ar netikėtas epizodas.

Jonas Jurgaitis Zaberezinskis ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės santykiai su Lenkijos Karūna

Ar buvo J. Zaberezinskis Melniko unijos šalininkas? Istorikas D. Szulcas rašo, kad asmeninio pobūdžio konfliktas laikui bėgant įgijo ir politinę dimensiją, „kai Lietuvoje jau susiformavo antilenkiška ir prolenkiška grupuotės, prisišliejančios prie M. Glinskio ir J. Zaberezinskio“⁹⁷. Klausimas pernelyg „apaugęs“ istoriografija. Tuo tarpu šaltinių žinios apie lietuvių požiūrį į Melniko sutartį itin santūrios. Faktas, kad lenkų pusė sutartį patvirtinti norėjo, o lietuvių valstybės vadovybė (prie kurios priskirtinas J. Zaberezinskis) to nepadarė, nepaisant savo vieningai priimto įsipareigojimo⁹⁸.

Bene vienintelė užuomina, kad kai kas iš lietuvių vis dėlto norėjo ratifikuoti Melniko aktą, yra LDK Ponų tarybos pasiuntinių – Stanislovo Kiškos, Alberto Kločkos ir P. Aleknaičio – pasisakymas 1506 m. pradžioje Liubline. Atvykę ponai pareiškė, kad lenkų laukiamus reversalus (numatytus 1501 m. Melniko sutarties patvirtinimo dokumentus) „mielai būtume nusiuntę, kurie ten buvome“, tačiau to nenorėjo kiti, „kurių sudarant sutartį nebuvo ir taip pat daugelis žemių, kurios priklauso Didžiajai Kunigaikštystei“⁹⁹. Sakinį reiktų priskirti galbūt P. Aleknaičiui, kadangi kitų dviejų pasiuntinių 1501 m. spalį Melnike nesutinkame¹⁰⁰. Bet tai veikia tik mandagus atsisakymo būdas, ir vargu ar

⁹⁵ СИРИО, t. 35, c. 65 – už nuorodą autorius dėkingas Andrejui Ryčkovui.

⁹⁶ С. Герберштейн, min. veik., p. 465, 467, 469; plačiau: D. Szulc, Geneza, s. 59–63.

⁹⁷ D. Szulc, Geneza, s. 44; D. Szulc, *Z problematyki konfliktu...*, s. 170; plg. priešingą S. C. Rowello poziciją: *For some reason Glnsky has been portrayed by some historians as an opponent of the union with Poland and as a member of a group of noblemen in opposition to alleged pro-union lords. There is no evidence for the existence of any such parties.* (S. C. Rowell, *Nolite confidere*, p. 83–84).

⁹⁸ *Akta unji*, nr 82–83.

⁹⁹ И. Малиновский, *Сборник материалов, относящихся к истории Панов Рады Великого Княжества Литовского*, Томск, 1901, с. 122: *И ту теж ваша млсть через тыи свои послы всказали, абыхмо вашей млсти реверсалы послали. Ино ачъ быхмо ради то вчинили, – котории при том были* [išskirta mūsų – A. U.], *и тыи реверсалы вашей млсти, братьи своей, послали; нижли тыи, котории при тых записехъ не были, и теж многии земли, котории жъ прислушаютъ къ великому князству, тыхъ реверсалоу послати не хотели для некоторыхъ причинъ, в которыхъ же ся их млсти трудность видело.* О. Налеcki, *Dzieje unii Jagiellońskiej*, t. 1, Kraków, 1919, s. 36 (taip pat M. Liubavskis, L. Finkelis).

¹⁰⁰ *Akta unji*, nr 82–83. S. Kiška (daugiau apie jį žr.: N. Asadauskienė, *Kiškų giminė*, Vilnius, 2003, p. 85–104) tradiciškai priskiriamas J. Zaberezinskio grupuotei, kadangi Mechovitos ir Bychovco kronikose

pagal šį pasisakymą galima bandyti patikimai nustatyti už ir prieš uniją nusiteikusius lietuvius. Juk pasiuntiniai priklausė tai pačiai didikų grupei, kuri ir turėjo priimti sprendimą sutartį patvirtinti arba atmesti. Pasiuntinys, atstovaujantis ne sau, o siuntėjui, iš principo turi ištikimai perteikti jį įgaliojusios instancijos valią, todėl esminė įgaliojimo sąlyga – abipusis pasitikėjimas. Būtų keista manyti, kad didikų dalis, nusprendusi atmesti sutartį, pasiuntiniais skyrė didikus, su kuriais dėl to nebuvo sutarę¹⁰¹. Lenkų priekaištas dėl Melnike priimto įsipareigojimo nesilaikymo ryškiausiai tarp mūsų aptiktų šaltinių suformuluotas Jaroslavo Spiteko. 1504 m. liepos 27 d. Krokuvos kaštelionas LDK Ponų tarybos pasiuntiniams, Trakų vaivada ir žemės maršalui J. Zaberezinskiui bei taurininkui Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai tarė: „Jūs, ponas taurininke ir ponas Zaberezinski, žinote, ką pažadėjote ir kaip prisiekinėjote; sunkiai tai priimame, kadangi Jūsų Malonybės menkai vertinat mūsų asmenis ir savo pažadus bei priesaikas: turėtumėt žinoti, ką mums pažadėjote ir priesaikomis patvirtinote.“¹⁰² Tačiau lietuvių atsakymo šį kartą nebuvo arba jis liko neužrašytas.

Kita šaltiniuose aptinkama žinia, kuri laikoma prielaida, kad dalis LDK valdžios elito buvo palanki unijai, yra Bychovco kronikos atkarpėlė, kurioje tvirtinama, jog Radomo seime lenkų ponai užtarė lietuvius, ant kurių Aleksandras Jogailaitis supyko be svarios priežasties¹⁰³. Vienas iš tų užtarėjų (pats save tokiu pavaizdavo) buvo kancleris Jonas Laskis (plačiau apie tai žr. žemiau)¹⁰⁴. Vis dėlto reikėtų pastebėti, kad ir M. Glinskis turėjo savo kontaktų Lenkijoje, o dėl jo ryšių su vokiečiais ar totoriais niekas nekalba apie jo provokišką ar prototorišką politiką¹⁰⁵.

minimas tarp didikų, pasipriešinusių Aleksandro Jogailaičio sprendimui Lydos vietininkystę atiduoti M. Glinskio proteguojamam Andrejui Droždžai (iš K. Pietkiewicziaus argumentavimo seka, kad S. Kiška, Stanislovas Kęsgaila ir Stanislovas Glebavičius „prisirašė“ prie M. Glinskio priešininkų – autorius neatsižvelgė į tai, kad Bychovco kronika surašyta po S. Kiškos mirties, be to, jį ir S. Kęsgailą mini taip pat M. Mechovita).

¹⁰¹ Apie viduramžių pasiuntinio sampratą žr.: D. E. Q u e l l e r, *Medieval Diplomacy, Diplomacy. Volume II. History of Diplomacy*, ed. by C. Jönsson and R. Langhorne, London, New Dehli, 2005 (New York, 1984), p. 193–213.

¹⁰² Acta Alexandri regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae etc. (1501–1506), *Monumenta medii aevi historica, res gestas Poloniae illustrantia*, t. XIX, ed. F. Papée, Cracovia, 1927, nr. 254: *Vos domine pincerna et domine Zabrzeziński in Mielnik scitis, quid promiseritis qualiterque iuraveritis; graviter istud accipimus, quia levipedunt Dominationes Vestrae et personas nostras et sua promissa ac iuramenta: debetis istud scire, quod et promiseritis et iuramentis firmaveritis nobis.* L. F i n k e l, min. veik., p. 104; F. P a p é e, min. veik., p. 98.

¹⁰³ *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, p. 170: „Atvažiavo Lietuvos didikai, norėdami prašyti lenkų ponus, kad juos užtartų karaliui dėl to pykčio, kuriuo tas užsidedė ant jų, nekaltų, klausydamas Glinskio šmeižtų ir pagal jo valią. Lenkijos ponai kalbėjo apie tai su karaliumi, ir karalius nustojo ant jų pykti.“

¹⁰⁴ Taip pasakojama M. Mechovitos kronikos antroje redakcijoje (L. F i n k e l, min. veik., p. 111).

¹⁰⁵ XIV a. pab. – XV a. pr. Lietuvos kunigaikščiai naudojosi politinių priešų draugyste vidinėse varžybose dėl valdžios (žr. R. P e t r a u s k a s, Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai, *Kryžiaus karų epocha Baltijos regiono tautų istorinėje savimonėje*, sud. R. R. Trimonienė, R. Jurgaitis, Šiauliai, 2007, p. 206–222).

Bene svarbiausiu atramos tašku L. Finkelio koncepcijai tapo sutapimas, kad J. Zabezinskis ir vyskupas A. Taboras, vedę derybas dėl Melniko sutarties, buvo pašalinti iš Ponų tarybos būtent tada, kai, kaip atrodė, turėjo būti priimtas sprendimas dėl jos atmetimo ar priėmimo¹⁰⁶.

Tačiau:

1. Nepaisant priešingos kai kurių autorių nuomonės, kronikų nurodoma pašalinimo iš Ponų tarybos priežastis tikrai gerai paaiškina aptariamus įvykius.

2. Kaip jau akcentavome, atstovavimas derybose dėl unijos savaime mažai reikavantiškas politinės krypties požiūriu (pasiuntiniai derybas vedė *ex officio*, turėdami reikalingus įgaliojimus, programinė kryptis vis tiek turėjo būti suderinta su valdovu ir / ar Ponų taryba), todėl, nesant kitų duomenų, didikų nusistatymas už ar prieš uniją yra hipotetinis¹⁰⁷.

Atidžiau pagvildenkime šiuos argumentus.

Lengviau pradėti nuo antro punkto, paprastai konstatuojant, kad valdovo ir Ponų tarybos pasitarimų turinys nėra žinomas. Kaip nurodo R. Petrauskas, „šaltinių situaciją komplikuoja (...) tai, kad pasitarimai buvo išimtinai žodinio pobūdžio“¹⁰⁸. Sudaręs Aleksandro Jogailaičio itinerarijų¹⁰⁹, K. Pietkiewiczius tikrai buvo gerai susipažinęs su Breste išduotais dokumentais, nereikšmingais programiniu požiūriu, tad teko atlikti beveik nevaisingą didikams skirtų privilegijų ir jų testacijų analizę¹¹⁰. Vienintelis savo turiniu tiesiogiai su konfliktu susijęs dokumentas tik patvirtina iš kitų šaltinių žinomą faktą, kad be J. Zaberezinskio, valdovo buvo nuskriaustas ir vyskupas A. Taboras, su kuriuo Aleksandras Jogailaitis nesutarė, bet nenurodoma dėl ko¹¹¹. Ironiškai skamba L. Finkelio konstatavimas, kad Radomo seime Lenkijoje unijos klausimas nė nebuvo svarstomas¹¹². Autorius netgi cituoja dokumentą, iš kurio aiškėja, kad per slaptus pasitarimus lenkų senatoriai kalbėjosi su karaliumi apie „lietuvius [matyt, tuos pačius, kuriuos turėjo užtarti

¹⁰⁶ L. F i n k e l, min. veik., p. 107–109.

¹⁰⁷ Galima dar pridurti, jog 1501 m. pasiuntinybės sudėtį (*Akta unji*, nr 80) lėmė visiškai neutralios aplinkybės: iš tokio lygio deryboms deramai aukšto rango didikų M. Radvilaitis, būdamas kancleris, iš principo nepalikdavo sostinės, S. Kęsgaila ir S. Kiška tuo metu vadovavo Smolensko žemės gynybai (K. P i e t k i e w i c z, min. veik., p. 16–17).

¹⁰⁸ R. P e t r a u s k a s, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: Didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a., *Parlamento studijos*, 2005, t. 3, p. 9–32 (<http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Petrauskas.htm> [žiūrėta 2014 05 09]). Kalbama apie XIV–XV a. didžiojo kunigaikščio tarybą ir Seimą, tačiau pastaba tinka ir mūsų aptariamiems XVI a. pradžioje įvykusiems suvažiavimams.

¹⁰⁹ M. N e u m a n, K. P i e t k i e w i c z, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Aleksandro Jogailaičio itinerariumas (1492 m. birželis – 1506 m. rugpjūtis), *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai*, 1996, p. 154–240.

¹¹⁰ K. P i e t k i e w i c z, min. veik., p. 119–121 (apie šio tyrimo rezultatą žr. kiek žemiau).

¹¹¹ *KDKW*, nr 591 – 1505 m. kovo 14 d.

¹¹² L. F i n k e l, min. veik., p. 113.

nuo valdovo pykčio – A. U.], su kuriais (kaip sakė) iki šiol visai neturi tiksliai apibrėžtos unijos ir susijungimo¹¹³.

Kronikų turinys gana išsamiai jau aptartas L. Finkelio. K. Pietkiewiczius išsiaiškino, kad 1505 m. Breste nuo Aleksandro Jogailaičio nemalonės, be kuriam laikui į kalėjimą pasodinto J. Iljiničiaus, rimtai nukentėjo tik J. Zaberezinskis ir vyskupas A. Taboras, ir tai palaikė įrodymu, kad Lietuvos metraštis nepatikimas, nes jame parašyta, kad valdovui pasipriešino dar Vilniaus vaivada M. Radvilaitis, žemaičių seniūnas Stanislovas Jonaitis [Kęsgaila], Polocko vaivada Stanislovas Glebavičius ir Smolensko vietininkas S. Petraitis Kiška. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad vienalaikėje lenkų kronikininko Motiejaus iš Mechuvo kronikoje (kuria Lietuvos metraščio autorius naudojosi), klaidingai (ką K. Pietkiewiczus nustatė remdamasis Breste išduotais dokumentais¹¹⁴) nurodoma, kad valdovas prie pasitarimo neprileido (be J. Zaberezinskio ir vyskupo A. Taboro) dar S. Kiškos ir S. Kęsgailos¹¹⁵, o Lietuvos metraštis šią Mechovitės klaidą kaip tik ištaiso: pasak jo, didysis kunigaikštis supyko ant didikų (kaip nubaustas atimant Trakų vaivados pareigas minimas tik J. Zaberezinskis), o to K. Pietkiewicziaus pristatyti duomenys ne-neigia. Autorius tvirtina, kad M. Glinskio paveikslas sukurtas „propagandiniais tikslais“, ir akcentuoja faktą, kad visi pranešimai apie 1505 m. įvykius buvo sukurti po to, kai M. Glinskio grupuotė pasitraukė į Maskvą¹¹⁶. Kitaip tariant, žinant, kas atsitiko vėliau, kronikų autoriai priskyrė M. Glinskiui daugiau piktybių, negu šis iš tikrųjų padarė (ant tai Lietuvos metraštyje užsimenama, kad apie M. Glinskį bus parašyta dar „daug keistų dalykų“¹¹⁷). Vis dėlto valdovo įtikinimas pašalinti varžovą nėra keistesnis dalykas negu tai, ką žinome iš šaltinių, nepriklausomų nuo Lietuvos metraščio ir kitų kronikų (užtekėtų prisiminti abipusius M. Glinskio ir J. Zaberezinskio kaltinimus 1503 m. gegužę¹¹⁸ ar patį J. Zaberezinskio nužudymą). Ilgą laiką (iki L. Finkelio monografijos) istoriografijoje gajus mitas, kad M. Glinskis norėjo sau uzurpuoti Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostą,

¹¹³ Ten pat, p. 113.

¹¹⁴ K. Pietkiewicz, min. veik., p. 120.

¹¹⁵ F. B o s t e l, *Zakaz Miechowity (Odbitka z „Przewodnika Naukowego i Literackiego“ z r. 1884)*, Lwów, 1884, s. 41; L. F i n k e l, min. veik., p. 236. M. Mechovitės kronikos pirmosios redakcijos fragmentas žinomas iš Bernardo Vapovskio kronikoje esančios citatos (*Scriptores Rerum Polonicarum*, Tomus II, Cracovia, 1874, p. 276: *non fuerunt admissi ad consilium, ut ferunt suasu et indignatione Ducis Michaelis Hlinski, Albertus Episcopus Vilnensis et Joannes Zabrzezinski Palatinus Trocensis. Item alii duo magnifici: Kiszka compiductor exercitus Lithuanorum et Capitaneus Samogitiae*).

¹¹⁶ K. Pietkiewicz, min. veik., p. 114, taip pat p. 123–124: *Obraz wydarzeń (...) przekazany przez Kronikę Bychowca (...) należy odrzucić jako nieprawdziwy. Powstał on jako reakcja na wydarzenia z 1508 roku (...). Wówczas wersja oskarżająca Glińskiego o chęć zagarnięcia władzy na Litwie była już obowiązująca*.

¹¹⁷ Ten pat, p. 114: *mnogo dywnoho; Lietuvos metraštis. Bychowco kronika*, p. 160: „daug nuostabos vertų dalykų“ (R. Jaso vertimas).

¹¹⁸ *LM* 6, nr. 515.

buvo ne maišto pasekmė (kaip rašo K. Pietkiewicz¹¹⁹), o priežastis: M. Glinskis skundėsi, kad J. Zaberezinskis jį kaltino, *quod proditorio nomine mortuo Alexandro rege ducatum occupare voluisset*¹²⁰. Šiuo reikalu 1507 m. liepos 18 d. į Vilnių atvyko Vengrijos karaliaus pasiuntinys Pnioviskis, užtardamas kunigaikštį M. Glinskį, kuris jau Melnike (1506 m. gruodį – 1507 m. sausį) kreipėsi į Žygimantą Senajį, kad teisme būtų sprendžiama jo byla. M. Glinskiui buvo pažadėta, kad jo byla bus svarstoma kito suvažiavimo metu Minske. Atėjus numatytam laikui, į jo prašymą vėl nebuvo atsižvelgta¹²¹.

Nors ligšiolinėje istoriografijoje kronikų žinios išsamiai išanalizuotos, nepakankamai atsižvelgiama į jų autorystę ir pasisemiamų žinių kilmę. Viduramžių tyrinėtojams dažnai tenka skūstis duomenų stoka, perteikiamos informacijos fragmentišku ar tendencingumu. Nagrinėjant mūsų aptariamo konflikto istoriją, reikėtų kalbėti veikiau apie privilegijuotą mokslininko padėtį, kadangi žinios mus pasiekia vos ne iš pirmų lūpų – pačių įvykių dalyvių, atstovaujančių, be to, skirtingoms politinėms orientacijoms. Seniai atskleistas Lenkijos kanclerio J. Laskio vaidmuo parengiant leidybai antrą M. Mechovitos kronikos redakciją¹²². „Sekretorius, Krokuvos dekanas, kunigas Laskis“ buvo Vilniuje 1503 m. gegužės 17 d. sprendžiant M. Glinskio bylą prieš J. Zaberezinskį¹²³ ir 1505 m. Breste¹²⁴, vadinasi, iš arti stebėjo įvykius Lietuvoje. M. Mechovitos kronikos antros redakcijos paveikslą, kuriame M. Glinskiui pikti kėsmai veikiausiai iš tiesų priskiriami anksčiau laiko, o J. Laskis (padedamas Krokuvos kanauninko Jono Sakrano) vaizduojamas kaip lietuvių didikų gelbėtojas, reikia turbūt interpretuoti kaip atsaką į Lenkijos vicekanclerio Motiejaus Dževickio tekstą, kuriame J. Laskis vaizduojamas kaip M. Glinskio veiksmų provokatorius¹²⁵.

Didikų konflikto tyrinėtojai nenurodo kito svarbaus šaltinio – Lietuvos metraščio – įkvėpėjo A. Goštauto¹²⁶. Antai Bychovco kronikos intarpas apie vyskupo A. Taboro kalbą

¹¹⁹ K. Pietkiewicz, min. veik., p. 123.

¹²⁰ S. C. Rowell, *Nolite confidere*, p. 98–99, L. Finkel, min. veik., p. 224. M. Glinskis nebuvo kaltinamas prisidėjęs prie Aleksandro Jogailaičio mirties, kaip nurodo S. C. Rowell, *Nolite confidere*, p. 84 (L. Finkel, min. veik., p. 235). Šmeižto problema plačiai aptarta L. Finkelio veikale: ten pat, p. 124, 178–181, 217, 219, 223–225, 235.

¹²¹ Ten pat, p. 224–225.

¹²² F. Bostel, min. veik.; L. Finkel, min. veik.

¹²³ *LM* 6, nr. 515.

¹²⁴ М. К. Любавский, *Литовско–русский сейм*, с. 147; L. Finkel, min. veik., p. 109–110 (1505 m. vasario 25 d. Breste Lenkijos senato vardu J. Laskis turėjo sakyti kalbą, kurioje įrodinėjo unijos privalumus).

¹²⁵ J. Laskio įtakai priskiriamas Bresto įvykių variantas: M. de Miehov, *Chronica Polonorum*, Cracovia, 1521, p. 364–365, komentaras: L. Finkel, min. veik., p. 111; M. Dževickio tekstas: S. C. Rowell, *Nolite confidere*, p. 99.

¹²⁶ R. Jassas, Bychovco kronika ir jos kilmė, *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, p. 26–38: veikalas sukurtas apie XVI a. pirmo ketvirčio pabaigą.

Radome¹²⁷, viena vertus, puikiai dera su I Lietuvos Statuto politinės filosofijos koncepcija (valdovas pavaldus įstatymui), dar kartą nurodo abiejų kūrinių įkvėpėją – minėtąjį A. Goštautą; kita vertus, galbūt galime jį vertinti kaip nuorodą, į ką reikėtų orientuotis, interpretuojant anksčiau pateikiamą žinutę apie lenkų ponų užtarimą: A. Taboras buvo tas žmogus, kuris tikrai baigė mokslus Krokuvoje ir jo kontaktai su lenkų valdančios viršūnės atstovais (bent su J. Laskiu) geriausiai apčiuopiami¹²⁸.

Trečias reikšmingas šaltinis (kaip parodė jau L. Finkelio darbas) – S. Herberšteino veikalas *Rerum Moscovitarum Commentarius*, kuriame ir nurodomas lietuviškų žinių informatorius – tas pats A. Goštautas¹²⁹. Faktas, kad detaliam aprašytas epizodas apie audienciją Vilniuje¹³⁰ neįtrauktas į pirmą (lotynišką) veikalo redakciją, gali reikšti, kad apie jį S. Herberšteinas sužinojo iš ko nors kito, pvz., iš M. Glinskio Maskvoje. Verta taip pat pažymėti, kad keliaudamas Maskvos link S. Herberšteinas lankėsi buvusiam J. Zaberezinskio dvare Gardine (dvi diplomato užuominos¹³¹ leido T. Narbutui šį objektą lokalizuoti „prie kairiojo Nemuno kranto, tilto gale“, „priešais pilį, kur buvo Vokiečių ordino tvirtovė (...), netoli dabartinio pranciškonų vienuolyno“¹³²), kurio savininkas tuo metu buvo J. Iljiničius¹³³, dar vienas kandidatas į garsaus diplomato informatorius. Bet kokių atveju tenka konstatuoti, kad vienalaikiai autoriai turėjo būti gerai informuoti.

¹²⁷ R. J a s a s, *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, p. 170.

¹²⁸ Žr.: V. A l i š a u s k a s, T. J a s z c z o ł t, L. J o v a i š a, M. P a k n y s, Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a., *Bažnyčios istorijos studijos*, t. II, Vilnius, 2009, nr. 58; R. K r a s a u s k a s, Taboras Albertas Vaitiekus, *Lietuvių enciklopedija*, t. XXX, Boston, 1964, p. 267–268. Apie J. Laskio ryšį su A. Taboru: L. F i n k e l, min. veik., p. 117. Vilniaus vyskupas, panašiai kaip J. Zaberezinskio sūnus J. Jonaitis Zaberezinskis, rūpinosi, kad sielovada ir sakramentai Lietuvos parapijose būtų teikiami vietos gyventojų gimtąja (lietuvių) kalba (J. F i j a ł e k, Uchrześcianienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języku ludu, *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa etc., 1914, s. 37–333, čia p. 267–268, 289). Władysława Pociechos (*Królowa Bona*, t. III, Poznań, 1958, p. 64) tvirtinimas, kad J. Jonaitis Zaberezinskis buvo „pagrindinis unijos šalininkas“, yra aiškų tėvo numanomų politikos ekstrapoliavimas į sūnų, be empirinio pagrindo.

¹²⁹ *Haec omnia Dominus Albertus Gastol Palatinus, Vuilnensis regis in Lithvuania vicegerens mihi retulit*, C. Г е р б е р ш т е й н, min. veik., p. 458.

¹³⁰ Žr. D. S z u l c, Geneza, s. 59 ir toliau.

¹³¹ S. H e r b e r s t e i n, *Rerum Moscovitarum Commentarius*, p. 107: *Michael (...) Ioannem Savuersinski, qui tum in uilla sua circa Grodno erat (in qua ego postea semel pernoctavi) (...) opprimit*; p. 138: *Grodno (...). Castrum cum civitate ad fluvium Nemen, (...) quae olim a' supremo Theutonici ordinis magistro gubernabatur. Sed eam nunc Albertus Marchio Brandenburgensis haereditarii ducatus nomine tenet. (...) Ibi Ioannes Savuorsinski, a' Michaele Linski in ea domo, aut (ut aiunt) curia, in qua hospitatus eram, oppressus est.*

¹³² T. N a r b u t t, *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. IX, Wilno, 1841, s. 22–23.

¹³³ Tai rodo 1510 m. balandžio 15 d. Žygimanto Senojo patvirtinamoji privilegija J. Iljiničiui (*LM 8*, nr. 477) bei 1528 m. rugpjūčio 24 d. datuojamas aprašas dokumento, kuriuo Žygimantas Senasis patvirtina Jono Jonaičio Zaberezinskio pirkimą iš Jono Jurgaičio Iljiničiaus, t. y. velionių J. Iljiničiaus ir Jadvygos Zaberezinskytės Iljiničienės sūnaus (*LM 1*, nr. 339). Abiejuose šaltiniuose minimas „dvaras Gardino mieste prie Nemuno“ yra neabejotinai mus dominantis objektas.

S. Herberšteinas perdėjo, kai rašė *in uita regis* [*Alexandri – A. U.*] *omnia quieta inter illos manebant*¹³⁴. Šis teiginys vis dėlto parodo kai ką svarbaus: nepaisant to, kad Trakų vaivados J. Zaberezinskio ir kunigaikščio M. Glinskio santykiai beveik nuo pat pasta- rojo atvykimo į Lietuvą 1499 m. turėjo būti itin įtempti, Aleksandras Jogailaitis gebėjo daugiau ar mažiau juos kontroliuoti. Žiūrint į J. Zaberezinskio karjerą, mūsų manymu, akcentuoti reikėtų ne tiek priklausymą „klikai“ (nors ir tiesa, kad būtent tai tapo aktualu mirus Aleksandriui Jogailaičiui), kiek asmeninį draugystės ryšį su pačiu valdovu. Jų susitaikymo ženklų laikoma didžiojo kunigaikščio Alytaus, Simno ir dalies Nemunaičio suteiktis, atsižvelgiant į didelius nuostolius, kuriuos J. Zaberezinskis patyrė nuo totorių (tikriausiai turimos omenyje valdos Palenkėje)¹³⁵. Tiesa, galima manyti, kad valdovas vis tiek nesitikėjo, kad turės galimybę grąžinti skolą, už kurią buvo įkeitęs minėtus dva- rus, tačiau turint omenyje, kad tuometinis Gardino seniūnas tapo dar vieno ištiso LDK regiono pačiame valstybės branduolyje šeimininku, šią beneficiją, ko gero, tikrai galima laikyti ypatinga Aleksandro Jogailaičio malone. Iš visko sprendžiant, paskutinįjį J. Zabe- rezinskio gyvenimo laikotarpį sunku priskirti prie laimingiausių. Žinomas dalykas, kad jo sūnus Jonas su tėvu nederino savo šeimyninių planų¹³⁶. 1507 m. kovo mėnesio pradžioje Krokovoje mirė kitas sūnus Stanislovas, o to paties mėnesio 27 d. – bendražygis vysku- pas A. Taboras (žinios apie abiejų mirtį J. Zaberezinskį turėjo pasiekti daugmaž tuo pačiu metu¹³⁷). Lenkų kronikininkas Motiejus iš Mechuvo rašo, kad per paskutinę Aleksandro Jogailaičio kelionę į Vilnių prie paralyžiuoto karaliaus budėti turėjo A. Taboras, J. Zabe- rezinskis ir J. Laskis. M. Strijkovskis prie kompanijos prideda dar didžiąją kunigaikštie- nę Eleną¹³⁸. Tikriausiai nedaug suklysimė sakydami, kad Aleksandro Jogailaičio mirtis 1506 m. rugpjūčio 19 d. šiam bičiuliui ratui reiškė ne tik valdovo, bet ir draugo netektį.

* * *

¹³⁴ S. Herberstein, *Rerum Moscovitarum Commentarius*, p. 106; žr. taip pat: M. M. Кром, *Меж Русью и Литвой: Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в.*, Москва, 2010 (1995), c. 141–143.

¹³⁵ *LM 6*, nr. 29 (1506 m. liepos 5 d. Vilniuje). 1505 m. gruodžio 29 d. Gardine kuklesnį dovanojimą („mylios ilgio ir pločio miško gabalą prie Bebro upės ir valstiečius Chilmonovičius Gardino pavietė“) gauna ir vysk. A. Taboras (*Pergamentų katalogas*, sud. R. Jasas, Vilnius, 1980: *LMAVB RS*, F1–39; *KDKW*, nr. 595).

¹³⁶ J. Tę g o w s k i, min. veik.

¹³⁷ *Acta Tomiciana*, t. I, p. 18 – Stanislovas Gorskis rašo: *MDVII I. Martis Stanislaus Zabrzezinski Lithuanus, unus ex legatis Lithuanorum, qui ad coronationem regis Sigismundi missi erant, Cracovie mortuus est*. Mirė, atrodė, netikėtai, nes dar vasario 22 bei 24 d. buvo šalia privilegijas išduodančio valdovo (*LM 8*, nr. 197 ir 198); R. K r a s a u s k a s, min. veik., p. 267.

¹³⁸ M. de M i e c h o w, *Chronica Polonorum*, p. 370: *Ad custodiam uero corporis regij Albertus Vlnnensis Episcopus Ioannes Zabrzezinski cum Ioanne de Lasko Cancellario deputati*; M. S t r y j k o w s k i, *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszyskiej Rusi*, t. II, Warszawa, 1846 (1582), s. 332.

Vertinant pasirinktam tyrimo objektui įtaką padariusius faktorius, akcentuotini keli dalykai. Žemėvaldos duomenys neneigia, bet ir neįrodo Zaberezinskių giminystės su Manvydais. Tiek materialinio praturtėjimo, tiek kraujo ryšių (svaininės giminystės) tvirtinimo su kitais LDK valdančiojo elito nariais prasme sunku pervertinti vedybų su O. Nasutaite įtaką J. Zaberezinskio karjerai. 1484 m. akcija (diplomatinė kelionė į Maskvos valstybę) parodė jauno valdovo maršalo sugebėjimus ir sąlygojo glaudų jo bendradarbiavimą su Aleksandru Jogailaičiu, pastarajam tapus didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Gabų, nors ne visada savo būdą įstengiantį suvaldyti diplomata ir vieną artimiausių savo patarėjų valdovas išaukštino, pavesdamas jam išskirtines žemės maršalo ir Trakų vaivados pareigyles, kurių neužėmė nė vienas jo žinomas protėvis. Pritariant minčiai, kad valdovui artimi jo artimiausi patarėjai pagal savo laikų dvasią galėjo jį suvokti kaip *pater patriae*, tikėtis jo tėviškos globos (šiuo atveju ne taip svarbu, kad Aleksandras Jogailaitis už J. Zaberezinskį buvo apie dešimt metų jaunesnis), J. Zaberezinskio laikyseną M. Glinskio atžvilgiu galima įvardyti kaip „vyresnio vaiko sindromą“. Besivaržančių didikų elgsena rodo nebrandžių jų politinę kultūrą ir skatina atsargiai vertinti Aleksandrą Jogailaitį reabilituoti mėginančių istorikų argumentą, jog valdovas gebėjo pasirinkti tinkamus patarėjus. Ironija slypi tame, kad ankstyviausias mums žinomas LDK piliečio (neskaitant valdovo) *respublikos* sąvokos pavartojimas sutinkamas kunigaikščiui M. Glinskiui apeliuojant į savo „nenuilstamą tarnystę“, neseniai žuvus LDK žemės maršalui¹³⁹.

Iki šiol lenkų istoriografijoje gajus lietuvių didikų skirstymas į prolenkišką ir antilenkišką grupuotes yra grynai hipotetinis ir, ko gero, labiau trukdo, negu padeda suprasti aptartus įvykius. Gausios istoriografijos kontekste S. R. Rowello pareiškimas apie konfliktą Lietuvoje (*it has nothing to do with acts of union or alliances with the Polish lords against the throne*¹⁴⁰) skamba gana kategoriškai, tačiau leidžia išsilaisvinti nuo šio perdėm nelankstaus supriešinimo. Veikiau reikėtų kalbėti apie glaudesnius ar mažiau glaudžius pavienių lietuvių didikų santykius su įvairiais politiniais veikėjais užsienyje, tarp jų ir Lenkijoje. Didikai tiesiog naudojosi studijų, diplomatinių kelionių ar bendrų suvažiavimų metu užmezgtais kontaktais spręsdami vidinius konfliktus. Melniko unijos šalininku J. Zaberezinskį laiko istoriografija, ne jo amžininkai. Kovota dėl valdovo palankumo, ne dėl politinės programos.

¹³⁹ S. C. Rowell, *Nolite confidere*, p. 92–93.

¹⁴⁰ Ten pat, p. 91.

Literatūra

ALIŠAUSKAS, V.; JASZCZOŁT, T.; JOVAIŠA, L.; PAKNYNS, M. *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius: Aidai, 2009.

ASADAUSKIENĖ, N. N. *Kiškų giminė LDK XV–XVI a. Genealoginis tyrimas*, Vilnius: Vaga, 2003.

AURELL, M. The Western Nobility in the Late Middle Ages: A Survey of the Historiography and Some Prospects for New Research, in *Nobles and Nobility in Medieval Europe. Concepts, Origins, Transformations*, edited by Anne J. Duggan, Woodbrige: The Boydell Press, 2002 (2000), p. 263–273.

BANIONIS, E. *LDK Pasiuntinybių tarnyba XV–XVI a.*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998.

BIAŁOWIEJSKA, W. Stosunki Litwy z Moskwą w pierwszej połowie panowania Aleksandra Jagiellończyka (1492–1499), in *Ateneum Wileńskie*, t. 7, z. 1–2, s. 59–110; z. 3–4, s. 726–785, Wilno, 1930.

BYČKOVA, M. Didžioji kunigaikštutė Elena Maskvoje ir Vilniuje, in *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*, Vilnius: Vilniaus pilių valstybinio kultūrinio rezervato direkcija, 2007, p. 93–98.

BOSTEL, F. *Zakaz Miechowity (Odbitka z „Przewodnika Naukowego i Literackiego“ z r. 1884.)*, Lwów: Drukarnia Wł. Łozińskiego, 1884.

FINKEL, L. *Elekcyja Zygmunta I. Sprawy dynastji jagiellońskiej i unii polsko-litewskiej*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1910.

HALECKI, O. *Dzieje unii jagiellońskiej*, t. 1–2, Kraków: Akademia Umiejętności, 1919–1920.

JASAS, R. Bychovco kronika ir jos kilmė, in *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 8–38.

JASZCZOŁT, T. Jan Nasuta z Międzyrzecza (zm. po 29 XI 1484), in *Słownik biograficzny białostocko-lomżyńsko-suwalski*, z. 3, Białystok: Prymat, 2005, s. 111–113.

JURGINYTĖ, K. *Iljiničiai ir jų žemėvalda XV–XVI a. Magistrinis darbas*, Vilniaus universitetas, 1999.

KIAUPIENĖ, J. „Mes, Lietuva“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a.*, Vilnius: Kronta, 2003.

KOLANKOWSKI, L. *Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, t. I: 1377–1499, Warszawa, 1930.

KRASAUSKAS, R. Taboras Albertas Vaitiekus, in *Lietuvių enciklopedija*, t. 30, Boston, 1964, p. 267–268.

KUOLYS, D. *Res Litwana. Kunigaikštystės bendrija. Pirmoji knyga: Respublikos steigimas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

KUŽMIŃSKA, M. Olbracht Marcinowicz Gasztold, in *Ateneum Wileńskie*, t. 4, z. 13, s. 349–391; t. 5, z. 14, s. 120–175, Wilno, 1927–1928.

Lietuvos istorija, t. 4: KIAUPIENĖ, J.; PETRAUSKAS R., *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Vilnius: Baltos lankos, 2009.

NARBUTT, T. *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 9, Wilno: Nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1841.

NEUMAN, M.; PIETKIEWICZ, K. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Aleksandro Jogailaičio itinerariumas (1492 m. birželis – 1506 m. rugpjūtis), in *Lietuvos istorijos metraštis 1995, 1996*, p. 154–240.

- NIESIECKI, K. *Herbarz polski*, t. 10, Lipsk: Jan Nepomucen Bobrowicz, 1845.
- OCHMAŃSKI, J. Moniwid i jego ród, in *Lituan-Slavica Posnaniensia. Studia historica*, t. 9, 2003, s. 13–74.
- PAPROCKI, B. *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków: Kazimierz Józef Turowski, 1858.
- PAPÉE, F. *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1949.
- PELTZ, W. Ród Giedygołda i jego majątności. Z dziejów tworzenia się wielkiej własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w XV wieku, in *Zeszyty naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia*, z. 11, 1971, s. 23–44.
- PETRAUSKAS, R. Atrandant protėvius: genealoginio mąstymo prielaidos ir užuomazgos Lietuvoje XIV–XVI a. viduryje, in *Ministri Historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*, sud. Z. Kiaupa, J. Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 45–63.
- PETRAUSKAS, R. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius: Aidai, 2003.
- PIETKIEWICZ, K. *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1995.
- PLESZCZYŃSKI, A. *Opis historyczno-statystyczny parafii międzyrzeckiej*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze, 1911.
- QUELLER, D. E. Medieval Diplomacy, in *Diplomacy. Volume II. History of Diplomacy*, edited by Ch. Jönsson and R. Langhorne, London, Thousand Oaks, New Dehli, 2005 (New York, 1984), p. 193–213.
- RIMŠA, E. Horodlės aktai ir Lietuvos kilmingųjų heraldika, in *1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) / Akty Horodelskie z 1413 roku (dokumenty i studia)*, sudarė / pod redakcją: J. Kiaupienė, L. Korczak, Vilnius / Kraków: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013, p. 173–210.
- ROWELL, S. C. Nolite confidere in principibus: Mikhail Glinky, Sigismund the Old and the Council of Lords, in *Faworyci i opozycjoniści: król a elity polityczne w Rzeczpospolitej XV–XVII wieku*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków: Zamek Królewski na Wawelu, 2006, s. 77–100.
- SAVIŠČEVAS, E. Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteikėjų knygą, in *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, 2008, p. 115–173.
- SEMKOWICZ, W. O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle w roku 1413, in *Lituan-Slavica Posnaniensia. Studia historica*, t. 3, 1989 (1913–1929), s. 7–139.
- SIRUTAVIČIUS, M. Diplomatinės veiklos normos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės santykių praktikoje (XV–XVI a. sandūroje), in *Lietuvos istorijos metraštis*, 2002/2, 2004, p. 5–26.
- SIRUTAVIČIUS, M. LDK Ponų taryba ir Maskvos bajorai: formalieji paralelinės diplomatinės aspektai 1492–1569 m., in *Lietuvos istorijos metraštis*, 2010/2, 2011, p. 5–28.
- SZULC, D. Geneza i początek konfliktu Michała Glińskiego z Janem Zabrzezińskim w roku 1503. Z dziejów przeobrażeń elity władzy na Litwie w początku XVI wieku, in *Lietuvos istorijos studijos*, t. 33, 2014, p. 44–65.
- SZULC, D. Z problematyki konfliktu Glińskich z Zabrzezińskimi w latach 1504–1506. Spór o dzierżawę starostwa w Lidzie i jego odbicie na sejmach litewskich w Brześciu i Grodnie oraz sejmie koronnym w Radomiu, in *Koło Historii. Materiały Koła Naukowego Historyków Studentów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, nr 9, 2005, s. 155–179.

TEGOWSKI, J. Ślub tajemny Jana Janowica Zabrzezińskiego. Garść uwag o powiązaniach rodzinnych elity możnowładczej na Litwie w XV i początkach XVI wieku, in *Średniowiecze polskie i powszechne*, t. 2, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2002, s. 246–257.

TRIMONIENĖ, R. R. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir Vidurio Europa XV–XVI a. sandūroje*, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1996.

WAWRZYŃCZYK, A. *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku*, Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 1951.

WOLFF, J. *Ród Gedimina. Dodatki i poprawki do dzieł Hr. K. Stadnickiego "Synowie Gedymina", "Olgiard i Kiejstut" i "Bracia Władysława Jagiełły"*, Kraków: Drukarnia Wł. L. Anczyca i spółki, 1886.

КРОМ, М. М. *Меж Русью и Литвой: Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в.*, Москва: Квадрига, 2010 (1995).

ЛЮБАВСКИЙ, М. К. *Литовско-русский сейм*, Москва: Университетская типография, 1900.

A FEW REMARKS ON THE CAREER OF JONAS JURGAITIS ZABEREZINSKIS

Summary

ANTONI URMAŃSKI

The object of the article is the career of Jonas Jurgaitis Zaberezinskis (Jan Jurjewicz Zabrzeziński) (d. 2 February 1508). The analysis focuses on the following three issues: 1) relationship between the Zaberezinskis and the Manvydas (Monwid) families; 2) reasons behind J. Zaberezinskis' holding the highest offices in the Grand Duchy of Lithuania; 3) and whether J. Zaberezinskis was the leader of the group of Lithuanians advocating for the union with Poland?

When analysing the first of the above-listed issues the author of the article points out the fact that data pertaining to the land-ownership, which in Władysław Semkowicz's opinion indicated the relationship between the Voivode of Vilnius Manvydas and the ancestor of the Zaberezinskis' family Rimvydas, have hitherto been insufficiently investigated. Despite the fact that the same place names are listed among the dominions of both families (Deksnyonys, Kamenis, Volma), the documents indicate that all the said property was acquired by the Zaberezinskis' family as the sovereign's gift rather than by right of inheritance. Taking into consideration the fact that there are no available data on the relationship of the Zaberezinskis' family from his father's side with the most influential families in Lithuania and the fact that when J. Zaberezinskis' father – Jurgis Rimvydaitis – died the former was still a little boy, the natural question arises – how J. Zaberezinskis managed to become one of the highest ranked officials and closest advisors of Aleksandras Jogailaitis (Alexander Jagiellon) in Lithuania?

The author believes that the key factor which had significant effect on such exceptional career was the role of J. Zaberezinskis' father-in-law Jonas Nasuta, whose wife was the daughter of Sudimantas

Dargaitis. Upon marrying Ona Nasutaitė, J. Zaberezinskis not only acquired vast dominions, but also became related with a number of influential Lithuanian families, including the Radvila (Radziwiłł) and the Kešgaila families. Another highly important factor was diplomatic relations with Moscow established in the spring of 1484 and re-established in 1492–1495 which resulted in Aleksandras Jogailaitis marriage to Helena – the daughter of the Duke of Moscow. These successful efforts in particular are believed to be for the most part accountable for the establishment of friendly relations between J. Zaberezinskis and Aleksandras Jogailaitis. In the author's opinion, the personal contact with the Grand Duke of Lithuania helps understand not only the reasons behind J. Zaberezinskis ascending to the office of the Voivode of Trakai and marshal but also the whole course of his conflict with Duke Mykolas Glinskis (Michael Glinsky). Despite the fact that J. Zaberezinskis together with the Bishop of Vilnius Vajtiėkus Taboras (Wojciech Tabor) (who was on J. Zaberezinskis' side in the posterior conflict between M. Glinskis and Aleksandras Jogailaitis) were in charge of the Lithuanian side in the negotiations with regard to the union (among their achievements was the signing of relevant documents in Mielnik in October of 1501), and the fact that, as the chronicle of Lithuania (Bychowiec Chronicle) has it, Polish noblemen addressed the King Aleksandras Jogailaitis interceding for Lithuanian noblemen (which is an evidence of the utilization of personal contacts when tackling internal disagreements), the author believes that J. Zaberezinskis and Bishop Taboras are misperceived as the supporters of the union. All the more so as neither the better informed chroniclers (chronicles of those times were drawn up in the environments of the Chancellor of the Crown Jonas Laskis (Jan Łaski) and the Chancellor of Lithuania Albertas Goštautas (Olbracht Gasztold) who had different standpoints) nor the Emperor's minister Zigmuntas Herberšteinas (Sigismund von Herberstein) (who had the opportunity to get acquainted with both – M. Glinskis' supporters and opponents) or any other sources offer any information on the topic. And Lithuanians did not revisit the project of the union even when the opponents of the allegedly pro-union group lost their influence, retreated or were removed.

Gauta 2014 m. lapkričio mėn.

Antoni U r m a ņ s k i – Vytauto Didžiojo universiteto doktorantas; moksliniai interesai: viduramžių politinė teorija, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės geopolitinė raida ir politinė kultūra iki 1588 m.

El. paštas: a.k.urmanski@hmf.vdu.lt